

Sosyolojik Düşün

Yıl/Year: 2023 (Kasım/November)

Cilt/Volume: 8- Sayı/Issue: 3

E-ISSN: 2587-2699

İmtiyaz Sahibi / Owner

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editörler / Editors

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Dr. Hülya BİÇER OLGUN

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Recep ÖZMAN

Prof. Dr. Yaşar KAYA

Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Metin KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN

Dr. Işık Tümay ALPER

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Ahmet Cihan BULUNDU (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakkı ŞİMŞEK (İngilizce)

Yayın Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Jean Vasile ANDREÎ-Petroleum Gas University of Ploiesti Romania

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Asim Memmedov-Azerbaycan Mingeçevir Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Ferhat ARIK-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR-Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA- İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY-Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ-Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ-Nevşehir Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İlkay ŞAHİN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS-Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ERJEM-Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Taner TATAR-Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ-İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR-Mersin Üniversitesi

Sosyolojik Düşün bağımsız, uluslararası ve hakemli ve bir e-dergidir.
Yılda üç kez, Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yayımlanır.

Sosyolojik Düşün is an independent, national and peer-reviewed e-journal.
It is published three times a year in March, July and November.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

- Prof. Dr. Cumhuri ASLAN-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Elvan YALÇINKAYA-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Mualla YÜCEOL-Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN-Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güzin Yasemin TUNCAY- Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif ALP- Sakarya Üniversitesi

İletişim / Contact

sosyolojikdusun@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Doç. Dr. Emre Öztürk, ozemreozturk@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Ahmet YIKIK

Elif Şafak'ın On Dakika Otuz Sekiz Saniye'sinde Toplumsal Hareketlilik Açısından Göç Sorunsalı
The Problematic of Migration in Terms of Social Movement in Elif Şafak's 10 Minutes 38 Seconds 394-422

Abdullah KARATAŞ

Azalan ve Kirlenen Su Kaynaklarına Bir Önlem Olarak Çevre Eğitimi: Brezilya Örneği
Environmental Education as A Precaution for Decreasing and Polluted Water Resources:
The Case of Brazil 423-446

Erhan GÜLCAN

Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenliğin Sağlanması Ahi Teşkilatının Rolü
The Role of Ahi Organization in Ensuring Social Security In The Ottoman Empire 447-469

Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına aittir.
All responsibilities of the articles published belong to the authors.

ELİF ŞAFAK'IN ON DAKİKA OTUZ SEKİZ SANİYE'SİNDE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK AÇISINDAN GÖÇ SORUNSALI

Ahmet YIKIK*

Öz

Bu çalışma, sosyoloji ve edebiyat disiplinleri arasındaki bağları temel alan bir ön kabulden hareket eder. Bu bağlamda, edebî düzlemde canlandırılan, bir başka deyişle, kurgulanan “toplum” üzerinde gerçekleştirilen gözlem ve çözümlemelere dayanır. Tarih öncesi çağlardan günümüze değin süregelen göç olgusunu odağına alır. Göç olgusu, toplum biliminin başlıca çalışma alanları içerisinde yer alan “nüfus hareketleri” ile “toplumsal hareketlilik” araştırmalarında ilgi odağı olmuştur. Güncel bir fenomen olan göç, kurgu yazarlarının da dikkatini çekmiştir. Elif Şafak, Türk romancılar arasında bu konuya eğilen yazarlardan biridir. Ayrıca, yaşamını İngiltere’de sürdürmesi onu aynı zamanda bir göçmen yazar olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan, Şafak’ın On Dakika Otuz Sekiz Saniye adlı eserinin çatısını göç olgusu üzerine kurması dikkate değerdir. Şafak, söz konusu eserinde kurgu dünyasına taşıdığı Türkiye coğrafyasının en kalabalık şehri İstanbul’u gerek ülke içi gerekse ülke dışından kalıcı ya da transit göç alan kozmopolitan bir şehir olarak çizer. Romanın gerek başkarakterleri gerekse yan karakterleri toplumsal hareketliliğin yansıtılmasında ve oluşmasında etkin rol oynarlar. Çalışmamızda, toplum biliminin “toplumsal hareketlilik” kavramını araçsallaştırarak On Dakika Otuz Sekiz Saniye’nin kurgu dünyasında temsil edilen bireyler, topluluklar (gruplar) ve toplum çerçevesinde göç olgusu mercek altına alınmıştır.

Bununla birlikte, göç olgusunun eserin edebîliği üzerindeki belirleyici tesirleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Elif Şafak, On Dakika Otuz Sekiz Saniye, Toplumsal Hareketlilik, Göç, Edebîlik.*

THE PROBLEMATIC OF MIGRATION IN TERMS OF SOCIAL MOVEMENT IN ELIF SHAFAK'S 10 MINUTES 38 SECONDS

Abstract

This study starts from a presupposition based on the links between the disciplines of sociology and literature. It focuses on the phenomenon of migration that has continued from prehistoric times to the present day. Elif Şafak is one of the Turkish novelists who have focused on this issue. Moreover, the fact that she lives in England makes it possible to consider her as an immigrant writer. In this respect, it is noteworthy that Şafak builds the framework of her novel *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World* on the phenomenon of migration. In the aforementioned work, Şafak draws Istanbul, the most populous city of Turkey, as a cosmopolitan city receiving permanent or transit migration from both inside and outside the country. Both the protagonists and side characters of the novel play an active role in the reflection and formation of social mobility. In this study, by instrumentalising the concept of "social mobility" of social science, the phenomenon of migration is examined within the framework of individuals, communities (groups) and society represented in the fictional world of *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World*. In addition, the decisive effects of the phenomenon of migration on the literariness of the work are discussed.

Keywords: *Elif Şafak, Ten Minutes Thirty Eight Seconds, Social Movements, Migration, Literariness.*

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini neredeyse tamamladığımız günümüzde, sosyoloji biliminin temel ilgi alanlarından biri olan toplumsal hareketler (ya da hareketlilik) kapsamında ele alabileceğimiz kitlesel/toplu ya da daha küçük ölçekli, kısmen “bireysel” göçlerin hız kesmeden sürdüğü gözlemlenmektedir. Göç olgusu üzerinden edebiyatla sosyoloji arasındaki kesişme noktalarına ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmada, Elif Şafak’ın (2019) *On Dakika Otuz Sekiz Saniye* adını taşıyan eseri disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelenmiştir. Sosyoloji ve edebiyat alanlarına özgü araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılmasının, toplumun ya da toplumsal yapının ve bunun yanı sıra edebiyat eserinin, başka bir ifadeyle, “edebîliğin”, belirli koşullar çerçevesinde işleyişinin kavranmasında yol gösterici bulgulara ulaştırma potansiyeline sahip olduğu ön kabulünden hareket edilmiştir. Bu bağlamda, dünya üzerindeki ulus devletler ve buna paralel olarak ulusal edebiyatlar arasındaki sınırların, “duvar”ların aşılmaz olmadığını görünür kılan göç olgusu gerek toplumsal gerekse edebî yapının çözümlenmesinde başlıca araç olarak mercek altına alınmıştır.

Aşağıda, öncelikle toplum bilimi alanında “nüfus hareketleri” ile “toplumsal hareketlilik” başlıkları altında ele alınan ve toplumsal yapıların oluşmasında ya da dönüştürülmesinde belirleyici bir rol oynayan olguların başında gelen göç olgusu üzerinde durulmuştur. Araştırmacıların göç kavramını nasıl tanımladıkları ve göç olgusunun gerekçeleri üzerinde ne gibi bulgular ortaya koyduklarına ilişkin aydınlatıcı bilgiler derlenmiştir. Ardından, postmodern bir çağda söz konusu sosyal fenomenin edebiyatı ve yazarları nasıl etkilediği tartışılmıştır. Şafak’ın, eserlerinde bir yandan postmodern anlatım tekniklerini bilinçli bir şekilde kullanırken öte yandan – doğrudan ya da dolaylı olarak – olay örgüsünün çatısını kurarken göç olgusundan nasıl yararlandığı irdelenmiştir. Bu doğrultuda, yazarın dünya görüşü ve edebiyata bakışını ortaya koyan özet bilgiler paylaşılmıştır.

Devamında, analiz bölümünün daha iyi anlaşılması için romanın kısa bir özeti verilmiştir. Özeti ardından, metinde yazarın tahayyül ettiği kurgusal toplumda, başlıca karakterler üzerinde göç fenomeninin nasıl bir rol oynadığı ve bunun metnin yapısını nasıl etkilediği üzerine çözümlenmeler yapılmıştır. Böylece, göç olgusunun sosyoloji ve edebiyat disiplinleri arasındaki etkileşimdeki rolü gözler önüne serilmiştir. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular eşliğinde iki dalın yöntemlerinin birlikte kullanılmasının gerek toplum bilimi gerekse edebiyat alanında çalışan araştırmacılara “yeni kapılar” açabilme olasılığı tartışılarak bu minvalde çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Sosyoloji Perspektifinden Bir Toplumsal Olgu Olarak Göç

Elias'a (2016: 11-12) göre sosyoloji “toplum”un sorunlarıyla uğraşır, bununla birlikte toplum üzerine düşünen ve onu inceleyen kişi de yine o toplumun bir parçasıdır. Bu görüşten hareketle, “toplum”un, onu araştırma ve incelemeye çalışan sosyologların “nesnesi” olduğunu belirtir. Biz, bu çalışmada, dış dünyadan aldığı ilhamla oluşturduğu kurgu eserinde çizdiği “karakterler” ve onların ait oldukları “toplum” aracılığıyla, roman yazarının rolünün bir sosyologla benzeşen birçok yanı olduğu görüşünden hareket etmekteyiz. Toplumu, içtimai gereksinimlerini karşılamak için etkileşen, belli bir coğrafi mekânda yaşayan ve ortak bir kültür paylaşan pek çok sayıdaki insanın oluşturduğu birliktelik olarak tanımlayabiliriz (Tezcan, 2016: 23). Mills (2022: 13), belirli bir toplumda yaşayan insanların özel yaşamlarının bir dizi kapanla kısıtlı olduğu görüşünü savunur. Gündelik dünyalarındaki sıkıntılarıyla başa çıkamadıkları fikrine kapıldıklarını belirtir. Buna, içinde yaşadıkları kişisel çevrenin dayattığı görüş alanları ve güçleri, çalışma, aile ve komşuluk hayatı vs. yol açar. Böylesi durumlarda, başlıca toplumsal olgulardan biri olarak karşımıza çıkan göç, insanlara bir “çıkış kapısı”, iradeleri doğrultusunda yeni bir yaşam biçimine ulaştıracak bir “yol” olarak görünebilir. Göç, çoğunlukla bir yıl veya daha uzun süre boyunca ikamet yerinin

değişmesi anlamına gelir. Bununla birlikte, sosyoloji kapsamında ele alındığında, siyasi bir sınırın geçilmesini ifade eden bir coğrafi hareket olduğunu belirtmek gerekir. Göç hareketleri, iç göç ve dış göç olarak iki temel biçimde gerçekleşir: Bir ülkeden diğerine hareket edilmesiyle uluslararası bir sınırın geçilmesine “dış göç” denir. Coğrafi hareketin bir ülke içindeki idari birimler arasındaki sınırın geçilmesiyle meydana gelen göç biçimiye, “iç göç” olarak tabir edilir (Turner, 2020: 373). Ayrıca göçler, bireylerin göçleri ve grupların göçleri olarak da sınıflandırılabilir. Birinci kategoriye bir ailenin, hatta bu birden fazla da olabilir, kendi özgür iradesiyle bir bölge ya da ülkeden başka bir bölge ya da ülkeye taşınması konulabilir. İkinci kategoriye ise büyük gruplar halinde bir diyardan başka bir diyara gezinmeler konabilir. Bu tür göç toplu göç hareketlerine örnek olarak Avrupa’da on altıncı yüzyıldan bu yana gerçekleşen; Yahudi göçleri, zulme uğramış Hristiyanların, özellikle de Protestanların göçleri ve koloni kurma, özellikle de Amerika’ya yerleşme hareketi verilebilir. Orta Çağ’da Avrupa’da kapitalist endüstri düzenine geçişte göçmenlerin, “yabancıların” etkili olduğu görülmüştür (Erzak, 2019: 111-113).

Göç hareketlerinin –eski çağlardan günümüze– gerekçelerini ve yönünü araştırdığımızda, karşımıza kaçınılmaz olarak kentleşme ve sanayileşme olguları çıkmaktadır. Giddens ve Sutton (2021: 215-217), çağdaş toplumlarda sanayileşme ve kentleşme eğilimleri arasındaki sıkı bağa dikkat çekerler. İngiltere’de on sekizinci yüzyılın ortalarında başlayan sanayileşme sürecinin artan bir kentleşme başlattığını ve bunun nüfusun kırsal bölgelerden uzaklaşarak kasaba ve kentlere taşınmasına neden olduğunu belirtirler. Söz konusu eğilim gitgide tüm dünyayı etkisi altına almış ve milyonlarca sakinleri olan çok merkezli metropollerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Modern kentlerin başlıca özellikleri arasında; büyük nüfus, yoğun yerleşim, meslekte uzmanlaşma ve kalıcı pazarlar ile sakinleri arasında kişisel olmayan, rasyonel bir uyumlanma sayılabilir (Abrahamson, 2014: 5-6). Nüfusun kentlerde yoğunlaşması; köylülerin kırsal

alanlarda fırsatlardan yoksun olmasının ve kentlerin daha çok iş, daha iyi ücretler ile bir dizi mal ve hizmet gibi belirgin avantajları ve çekici özellikleri olmasından kaynaklanmaktadır (Giddens ve Sutton, 2021: 217). Günümüzde küresel ölçekte göçlerin nedenlerini araştıran araştırmacılar, “itme ve çekme unsurları”na dikkat çekerler. İtme unsurlarının nedenleri arasında insanların kıtlık, politik baskı ya da nüfus baskısı gibi nedenlerle göçe zorlanması ve kaynak ülke içinde oluşan dinamiklerin onlara çekici gelmesi yer alır. Çekme unsurlarıysa; göçmenleri çeken varış ülkesinin özellikleridir. Bunlar arasında, kazançlı iş piyasaları, daha iyi yaşam koşulları ve daha az sayıda nüfus yoğunluğu vb. etmenler öne çıkar (Giddens ve Sutton, 2021: 723). Freyer'e (2022: 182-185) göre kentler toplumsal hareketliliğin ürünüdür. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında buharlı gemi, tren vb. taşıma araçlarının ve yine aynı dönemde telgrafın icadından bu yana, bir başka deyişle, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmeyi sürdürdüğü dünyamızda, milyonlarca insanın milyarlarca kilometre yol aldıkları ve büyük kentlere göç ettikleri anlaşılabilir (2022: 182-185). Üstte derlenen veriler, göç hareketlerinin büyük ölçüde ekonomik nedenlere dayandığını göstermektedir. Buna karşın, daha farklı nedenlerden ötürü bireysel veya toplu göçlerin yaşanabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu bakımdan, Tezcan'ın (2016: 254), göç hareketlerini tanımlarken dile getirdiği, “buldukları yerden hoşnutsuzluk duyan insanların başka yeni yerlere gitmek istemeleri” biçimindeki özlü ifadenin kapsayıcılığını teslim etmek gerekir.

Elias'la kesişen görüşler ortaya atan Durkheim (1994: 26), toplumsal olguların nesnelere/şeyler olarak araştırılması gerektiğini savunur. Ona göre bu olgular, tekil bilinçler üzerinde zorlayıcı bir etki icra edebilme özelliğiyle kendisini gösteren yapma ve düşünme biçimleridir. Bu bağlamda, *On Dakika Otuz Sekiz Saniye* romanını analiz ederken göç olgusuna [ve göçle ilişkili diğer fenomenlere] bir nesne gibi yaklaşarak tekil bilinçler üzerindeki zorlayıcı etki icra edebilme özelliğine odaklandığımızın altını çizmek gerekir. Bu noktadan hareketle,

çalışmanın analiz bölümünde, romanda karşımıza çıkan baş ya da yan karakterlerin yaşam öykülerinde değinilen göç eylemleri bireysel nedenlerin yanı sıra toplumsal koşulların zorlayıcı etkileri de göz ardı edilmeden çözümlenmiştir.

2. Küresel-Toplumsal Fenomenleri Kurguda Tartışan Bir Yazar: Elif Şafak

Günümüzde, Elif Şafak'ın Türk edebiyatındaki kadın yazarlar içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu su götürmez bir gerçekliktir. Tanzimat döneminde, 1877'de yayımladığı – ve bireysel özgürlük, kadın sorunu ve kölelik konularını işlediği – *Aşk-ı Vatan* adlı eseriyle roman yazan ilk Osmanlı-Türk kadını olma unvanını elde eden Zafer Hanım'dan bu yana (Mignon, 2016: 25), sayıları gitgide artan birçok kadın yazar roman dalındaki eserleriyle Modern Türk edebiyatında derin izler bırakmıştır: Bunlar arasında; Halide Edip Adivar (1884-1964), Safiye Erol (1902-1964), Adalet Ağaoğlu (1929-2020), Leyla Erbil (1931-2013), Latife Tekin (1957 -) vb. isimleri anabiliriz. Ancak bunlardan hiçbiri, yazarlık kariyerinde, dünya genelinde büyük bir tanınırlık elde eden ve kitapları 56 dile çevrilerek önde gelen yayınevleri tarafından basılan Şafak gibi önemli bir noktaya ulaşamamıştır (elifsafak.com.tr, E. T. 21.07.2023). Dolayısıyla, Şafak'ın bir dünya edebiyatı yazarı olmayı başaran tek Türk kadın yazar olduğunun altını çizmek gerekir.

Demiralp (2023: 14), Şafak'ın 1990'ların sonuna doğru Türkiye edebiyat dünyasının gündemine girdiğine dikkat çeker. Ayrıca, o yıllardan bu yana magazin kültürü ve basınını onu çok sevdiğinin altını çizer. Çelik (2021: 1107), Şafak'ın postmodern roman kurgusunu benimsediğini ve modernist romana sorgulayıcı bir tavırla yaklaştığını belirtir. Şafak'ın romanlarında daha çok; kadın konusu, kimlik problemi, kültürel bölünme ve farklı kültürlerle iç içe olma ve göç olgusu üzerinde durduğuna işaret eder. 1980'lerden itibaren Türk edebiyatında ön plana çıkan ve Şafak'ı da etkileyen postmodernizm akımının [özellikle roman türünde

karşımıza çıkan] birtakım özellikleri şunlardır: Konular işlenirken zıtlıklar yerine buluşma noktalarına dikkat çekilir. Yapısalcı dil kuramını esas alan simgeler, imgeler, mitlerle örülü bir sanat anlayışı benimsenir. Anlatılan konudan çok, konunun nasıl anlatıldığı ve dil, temel öğeler olarak kabul görür. Kurmaca olayların yanı sıra romanın yazılış süreci de okurla paylaşılır (Gündüz, 2020: 518-529). Karşıtlıklar ve çelişkiler kabullenilir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana yaşanmakta olan kaos olduğu gibi sergilenir. Çoğulculuk ana biçim ögesi olur (Ecevit, 2004: 25).

Şafak, çalışmamızda ele aldığımız romanı *On Dakika Otuz Sekiz Saniye* ile Blacwell Yılın Kitabı Ödülü'nü almış ve Booker Ödülleri finalisti olmuştur. Strassbourg doğumlu Şafak, çocukluğundan bu yana, birçok farklı ülkede yaşamış, bir başka deyişle, göçmenlik olgusunu bizzat deneyimlemiştir. Halen Londra ve İstanbul'da "aktif bir göçmen" olarak yaşamaktadır (Şafak, 2022: 6). Şafak, kendisinin de bir göçmen olduğuna vurgu yaparak göçmenlerin aksanları ve aidiyetleri konusunda şu görüşleri ileri sürer:

Ve biz göçmenler aksanlarımızla eşanlı mıyız? Yoksa ondan fazlası mıyız ya da ondan fazlası olmaya talip olma ihtimalimiz var mı? (...) Onlar bizim kat ettiğimiz yolların, düştüğümüz ve asla unutmadığımız sevdaların, hâlâ taşıdığımız ve hâlâ sızlayan yaraların silinmez izleridir. Ancak bu aksanlarımızın *memleketimiz* olduğu anlamına gelmiyor (Şafak, 2022: 50-51). Milliyetçi demagogların iddia ettiğinin aksine, bir kez belirlenince nihai halini alan bir durum, tenimize dövmelenmiş statik bir kimlik değildir aidiyet; sürüp giden bir kendini inceleme hali ve nerede olduğumuzun, kim olduğumuzun ve nerede olmak istediğimizin dinamik olarak gözden geçirilmesidir (Şafak, 2022: 51-52).

3. *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*'nin Olay Örgüsünü Oluşturan Temel Hikâye(ler)

Tekin'e göre, "hikâye" "olan"dır ve "olgu"nun şekillendirdiği bir "serüven"dir (Tekin, 2001: 69). Burada, "olgu" sözcüğü, edebî eserlerde olayı geliştiren davranış, iş anlamında kullanılmıştır (*Güncel Türkçe Sözlük*, E. T. 21.7.2023). Kurmaca yapının içinde yer alan olgunun, edebî bir boyut elde etmesi için mekân, zaman ve kişilerden yararlanılır (Tekin, 2001: 70). Öte yandan Forster (1927: 86), hikâyeyi olayların bir zaman sırasına göre düzenlenmesi olarak tanımlar. Olayların rastgele bir zaman sırasına göre düzenlenişi sonucundaysa olay örgüsünün ortaya çıktığını belirtir. Olay örgüsüne ilişkin, üstte değinilen tanımları tamamlayıcı nitelikte bir başka tanım daha verilebilir: Olay örgüsü bir ifşa yapısıdır. Bir başka deyişle, olay örgüsü, hikâyenin ifşa edildiği yapı ya da prizmadır (Mosley, 2020: 18). Etraflıca düşünüp irdelediğimizde, edebî eserlerde olay örgüsüne dönüşen "hikâye"nin, daha doğrusu, hikâye anlatma [anlatı] sanatının kaynağının [bir şeyi açığa çıkarma, yayma anlamına gelen] "ifşa" eylemiyle yakından ilgili olduğunu kavrayabiliriz. Nitekim anlatı üzerine çalışmalarda bulunan Fulford, anlatının başlangıcının dedikoduya dayandığına işaret eder. Dedikodu ona göre bir kişiden öteki kişiye anlatılan basit hikâyeler demektir. Olayları anlatmanın ve anlamlarını araştırmamanın kestirme yolu olarak bir işlev gören dedikodu, hikâye anlatma biçimlerinin doğmasına yol açmıştır. Gerek dedikoduda gerekse diğer hikâye anlatma biçimlerinde kaygılarımızı ve korkularımızı ifade eder, ahlaki yargılar ortaya koyarız. Dedikodu ve anlatılar ironi ve belirsizlikler içerir. Dedikodu yapan kişi hakkında konuştuğu insanlar kadar kendini de yargılar (Fulford, 2019: 15). Aşağıda, Şafak'ın çalışmamıza konu teşkil eden romanını özetlerken üstteki savlar göz önünde bulundurulmuştur.

Şafak, *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*'de, kurgusal kadın karakteri, Tekila Leyla'yı odak noktasını alan bir anlatı inşa etmiştir. Biyografiyle romanın birbirleriyle iç içe

geçtiği ya da söz konusu türlerin kesiştiği bir edebî formdan bahsedilebilir.² Bununla birlikte, metin biyografiden ayrılan özellikler de ihtiva etmektedir. Bu savı ortaya atmamızın sebebi şudur: Çetindaş (2016: 21), biyografiyi; *bir kişinin hayatının tamamı veya bir bölümünün, tanım, yüceltme, yerme, anma gibi nedenlerle başka bir kişi tarafından ayrıntılı bir biçimde anlatılmasıdır*, diye tanımlar. Tanımın buraya kadarki kısmı, Şafak'ın Leyla'nın yaşam hikâyesini sergilediği romanı için de geçerlidir. Öte yandan yine Çetindaş (2016: 21), biyografi türünün bir başka özelliğine daha işaret eder: Söz konusu yaşam hikâyesi “kronolojik” olarak yazılmalıdır. İşte bu noktada, Şafak'ın romanında biyografinin bu temel kuralını ihlal ettiğini belirtmek gerekir. Ancak bir roman yazarı olarak Şafak'ın olay örgüsünü oluşturmak adına böyle bir anlatı stratejisine başvurmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, edebî türler arasındaki sınırların bile isteye ihlalinin, postmodern edebiyat akımına özgü roman tekniklerini kullanan Şafak'ın eserine bir nevi oyunsuluk kattığını eklemek gerekir.

Roman, “Son” başlığını taşıyan bir alt bölümle başlar. Bu dünyadan öteki âleme göç üzerine okuyucuyu düşünmeye yönlendiren bir açılış sahnesi sunulur. Öldürülüp bir çöp konteynerine atılan bir hayat kadının, Tekila Leyla'nın, öldükten sonra, bir başka deyişle, kalbi durduktan sonra da “on dakika otuz sekiz saniye” boyunca çalışmaya devam eden beynine, bilincine odaklanılmaktadır. Bu noktada, Şafak'ın biyografik roman türünün yanı sıra polisiye roman türüne özgü yapı taşlarının birlikteliği, bir başka deyişle, yan yanılığından yararlanarak bir olay örgüsü inşa ettiğinin altı çizilmelidir. Romanda karşımıza çıkan olay örgüsünün merkezi çeşitli nedenlerden dolayı göç alan Türkiye'nin en kalabalık şehri İstanbul'dur. Ancak cinayete kurban gittiği daha ilk sayfalarda açık edilen başkarakter Tekila Leyla Van kökenlidir. Eser, cinayete kurban giden “düşmüş” bir

²Burada, yazarın, tamamen kurgusal bir karakterin hayatını biyografik romana benzer bir yapıda okura aktardığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

kadının “biyografi”si olarak tanımlanabilir. Üçüncü tekil kişi kadın anlatıcı, daha en başından, Leyla’nın bir seks işçisi olduğu ayrıntısını okurlarla paylaşır. Leyla, öldüğünün ayırına yavaş yavaş varırken bilinci henüz durmamıştır. Anlatıcı, Leyla’nın, bilincinde akıp giden düşünceler aracılığıyla başkarakter hakkında bilgiler vermeyi sürdürür. Onun bir “iç göçmen” olduğu belirginlik kazanır. Van’da yaşayan ailesiyle bağlarını koparmıştır. Ailesi onu uzun zaman önce evlatlıktan reddetmiştir. Dolayısıyla, cenazesini almaya gelmeyeceklerdir. İstanbul’daysa kan bağına dayanmayan, aynı şehre göç etmiş olmalarından ötürü yolları bir şekilde kesişen beş arkadaşından; Nostalji Nalan, Cemile, Zeynep122, Hollywood Hümeysra ve Sinan’dan oluşan, kendi kurduğu bir ailesi vardır.

“Son” adlı bir nevi giriş bölümü işlevi gören alt bölümün ardından, “Akıl” olarak adlandırılan ilk bölüme geçilir. Bu bölüm içerisinde yer alan alt bölümler; “Bir Dakika”, “İki Dakika”, “Üç Dakika”, “Dört Dakika”, “Beş Dakika”, “Altı Dakika”, “Yedi Dakika”, “Sekiz Dakika”, “Dokuz Dakika”, “On Dakika”, “On Dakika Yirmi Saniye” ve “On Dakika Otuz Saniye”, ve “Son Sekiz Saniye” adı verilmiştir. Toplamı on dakika otuz sekiz saniyelik bir zaman dilimine tekabül eden romanın ilk bölümde, doğumundan itibaren Leyla’nın yaşamı, ailesi, sosyal çevresi, onu kuşatan toplumsal değerler, kültür, yüzleştiği acı olaylar vs. okuyucuya aktarılır. Ayrıca, söz konusu beş arkadaşıyla yollarının nasıl kesiştiği açıklanır. Arkadaşlarının tanıtımı içinse, *Binbir Gece Masalları*’na özgü bir anlatım tekniği olan çerçeve anlatı tekniği kullanılır. Leyla’nın söz konusu arkadaşlarıyla yollarının kesişmesini betimleyen alt bölümlerin sonuna; Nalan’ın hikâyesi, Sinan’ın hikâyesi... adlarını taşıyan ek alt bölümler eklenir.

Romanın ikinci bölümüne “Beden” adı verilmiştir. Leyla’nın bilinci durduktan sonra, bir başka deyişle, kadın karakter yaşamdan tamamen yitip gittikten sonra bedenine, cesedine ne olacağı olayların odak noktasında yer alır. Leyla’nın ailesi onun cenazesine sahip çıkmazlar. Olayı duyar duymaz morga koşan

arkadaşlarıysa, onu yitirmenin derin şokunu yaşadıkları sırada bir başka acı gerçekle daha yüzleşmek zorunda kalırlar: Leyla'ya arzu ettikleri gibi bir cenaze töreni düzenledikten sonra onu uygun bir mezarlığa defnetmeleri mümkün değildir. Yasalar buna izin vermemektedir. Leyla, Kilyos'ta bulunan Kimsesizler Mezarlığı'na, isimsiz olarak defnedilmiştir. Başucunda kimlik bilgileri yerine yalnızca bir numara yazan bir plaka konulmuştur. Leyla'nın kirada oturduğu dairesinde toplanan arkadaşları bu durumu kabullenemezler. Leyla'nın cesedini Kilyos'taki mezardan alarak Bebek'te bulunan ve Leyla'nın kısa süre hayatını paylaştığı eşi D/alı'nın yanına gömmeye karar verirler. Bu amaçla bir plan yaparlar. Gelgelelim atıldıkları söz konusu serüvende işler sarpa sarar. Gecenin bir saatinde Kilyos'a doğru eski bir vanla yol alırken polis ekiplerinin dikkatini çekerler. Bir kovalamaca başlar. Mezarlığa ulaşım zor da olsa Leyla'nın cesedini oradan alırlar. Ancak dönüş yolunda polise yakalanmalarına ramak kala, yeniden Kimsesizler Mezarlığı'na gömülmesin diye onu Boğaziçi Köprüsü'nden denize atarlar. Leyla bir keresinde Zeynep122'ye Boğaziçi Köprüsü'nün altında uçan ve yüzen kuşlarla balıklar gibi hür olmayı arzu ettiğini söylemiştir (Şafak, 2019: 191). Bu şekilde, Leyla'nın ruhunun huzur bulacağına inanırlar. Tüm bunlar yaşanırken, bir polisiye, hatta serüven romanını aratmayacak maceralar olay örgüsüne eklenir. Bunların yanı sıra, Leyla'nın bir cinayete kurban gitmesinin ardındaki sis perdesi aralanır. Okur, cinayetin nedeni, nasıl gerçekleştiği ve failerin kimlikleri hakkında bilgilendirilir. Ancak polisin suçluları yakalamak için gerekli kanıt ve bilgilere ulaşma olasılığının çok düşük olduğu ima edilir. Maktulün bir hayat kadını olması böylesi bir ölümün olağan olduğu düşüncesine/ ön yargısına yol açmaktadır. Leyla'nın cesedini mezarlıktan kaçırıp ve onu Boğaz'ın serin sularında "özgürleştiren" beş arkadaş için bu olay bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra yaşamlarını birlikte Leyla'nın evinde, bir "aile" olarak geçirmeye karar verirler. Anlatıcı bu kararların gerekçesini şu sözlerle açıklar: *"Beşinin birleşip hep beraber Leyla'nın dairesinde oturmaya ve masrafları paylaşmaya başlamaları*

verdikleri en akıllıca karar olmuştur. Kendi başlarındayken daha korumasızdılar, birlikteyken çok daha güçlü (Şafak, 2019: 382)."

4. Karakter Çizimi ve Olay Örgüsünün Oluşturulması Açısından Göç Olgusu

Mosley, karakterin romanın deneyimlediği merceği ya da mercekleri sunduğunu ileri sürer. Bu bağlamda başkarakterin düşünceleri ve karşılaşmaları okuru yeni bir dünyaya açılan kapılara ulaştırır. Ona göre karakter ile yolculuk eşanlamlı olarak kabul edebilir. Bunun nedeni, romanda takdim edilen her karakterin, bir başka deyişle, oyuncunun hareket ederken dönüşüm geçirmesidir (Morsley, 2020: 34). *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*'de anlatıcı, romandaki başlıca kişi kadrosunu tanıtmaya öncelikle başkarakter Leyla'dan başlar. 1990'da İstanbul'da, Beyoğlu'ndaki bir arka sokakta, bilinmeyen şahıs/lar tarafından öldürüldükten sonra bir çöp konteynerine atılan Leyla'nın kalbi durmuştur. Ancak beyni, bir başka deyişle, belleği tam on dakika otuz sekiz saniye daha çalışmaya devam eder. Leyla anımsadıkça, okura onun yaşamından belli başlı kesitler, sahneler aktarılır. Okura, karakterin belleği aracılığıyla yansıtılan, anlatılan ve aynı zamanda gösterme tekniği aracılığıyla "izlettirilen" sahnelerin seçimiyle romanın olay örgüsünün omurgasını oluşturur. İlkin, Leyla'nın doğum anına doğru bir yolculuğa çıkılır. Onun 1947 senesinde Van'da, uzun yıllar önce oradan ayrılan, bir bakıma göç eden Ermenilerden kalma bir konakta doğduğu an teşhir edilir. Ev Leyla'nın babası Harun'a yörede nüfuzlu bir Kürt ağası olan dedesinden kalmıştır. Harun'un iki karısı vardır: Suzan ve Binnaz. Leyla, ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Annesi Binnaz, çevre köylerde yaşayan çok çocuklu yoksul bir aileden gelmektedir. Okula gönderilmediği için okuması yazması yoktur. Henüz on üç yaşındayken, bir çocuk gelin olarak Suzan'a kuma olarak getirilmiştir. Çünkü Suzan'ın çocuğu olmamaktadır. Dolayısıyla, Binnaz Harun'un imam nikâhli ikinci eşidir. Binnaz, küçük yaşta hamile kaldığı için daha önce birçok kez düşük yapmıştır. Leyla'yı doğurduğunda on dokuz yaşındadır. Leyla'yı kendi evlerinde

Ebe Nine diye bilinen yaşlı bir kadının yardımıyla dünyaya getirmiştir. Anlatıcı, o sahneyi aktarırken birçok batıl, geleneksel inanışların mevcut olduğu, daha doğrusu “doğal” karşılandığı bir sosyal çevre çizer. Bununla birlikte, kadınların erkeklerle eşit koşullara, haklara sahip olmadıkları, dinî bağnazlıkların ve ataerkil toplumun katı kuralları altında ezildiklerine ilişkin birçok ayrıntı paylaşmaktan geri durmaz. Elif Şafak'ın genel olarak eserlerinde üzerinde durduğu “kadının sosyal statüsü ve toplumsal cinsiyet” meseleleri, bu romanda da olay örgüsünün bir bağlama oturtulmasında önemli bir yer tutar. Anlatıcı, Leyla'nın doğduğu anda yaşam ve dünyaya ilişkin zihninde ve yüreğinde yankılanan ilk düşünceleri şöyle aktarır: *“Güvenli de olsa, insan bir yere ait değilse eninde sonunda terk etmeli orayı. (...) Bazen en alışkın hissettiğin yer aslında en az ait olduğun yerdir (Şafak, 2019: 34).”* Böylelikle, bireyin iradesine sahip çıkarak yaşamının kontrolünü eline alması, gidişatına bizzat kendisinin yön vermesi için gerektiği durumlarda göç etmesinin olağan olduğu imasında bulunur. Bu noktada, yazarın ya da daha doğrusu zimni/örtük yazarın metne sızarak okura bir yandan anlatı evreninde karşılaşıcağı olaylara ilişkin ipuçları verdiği, öte yandan genel olarak yaşamdaki kimi çıkmazları aşmak için yer değiştirmenin, göçmenin gerekebileceği yönünde ileti verdiği duyumsanır.

Leyla'ya annesinin Suzan, Binnaz'ınsa onun teyzesi olduğu söylenir. İlk eş olan Suzan, Harun'dan Leyla'yı ona vermesini istemiş ve Harun bu isteği geri çevirememiştir. Bu durumdan ötürü, zaten çocuk yaşta evlendirilmesinden ötürü birçok psikolojik sorun yaşayan Binnaz'ın akıl sağlığı gitgide bozulur. Sık sık kasıtlı kendine zarar verme davranışlarında bulunur; kendini yaralar. Kendi doğurduğu kızının onu teyze olarak bilmesinden dolayı psikolojik bir travma yaşayan Binnaz, gizlice bu sırrı Leyla'ya ifşa eder. Leyla, akıl sağlığı kırılgan olan “teyze”sinin gerçeği mi söylediği yoksa olmayan bir şeyi mi uydurduğu konusunda bir ikileme düşer. Başta ona inanıp inanmamakta kararsız kalır. Ancak daha sonra ailesinin yıllarca ona yalan söylediğini anlar. Bu durum onu derinden yaralar.

Leyla, evde kadınlar arasında, *Hayat* vb. zamanın moda ve magazin dergilerinden ve radyodan gerek Türkiye gerek dünyadaki popüler kültür başta olmak üzere siyasi, ekonomik vb. gelişmeleri takip ederek büyür. Ancak bir şeyhe bağlanan ve gitgide bağnazlaşan babasının baskısı evdeki kadınları modern yaşam biçiminden uzaklaştırır. Leyla'nın annesi ve teyzesi başlarını kapatırlar. Babası, dans etmeyi ve şarkı söylemeyi çok seven Leyla'ya bunların günah olduğu telkininde bulunur. Suzan, Leyla'ya zamanı gelince onun da kapanması gerekeceğini bildirir. 1953'te Leyla altı yaşındayken Binnaz yeniden hamile kalır. Yine aynı yıl babasının kız ve erkek kardeşlerinin aileleriyle birlikte bir Akdeniz sahiline hava değişimi için kısa süreli bir tatile giderler. Orada birkaç günlüğüne kiraladıkları bir evde kalırlar. Tuttukları evde hep beraber geçirdikleri ilk gece, geç bir saatte, Leyla diğer çocuklarla aynı odada uyuduğu sırada, yanına gelen amcası tarafından uyandırılır, devamında amcası tarafından cinsel istismara maruz kalır. Amcası ona, buna Leyla'nın uygunsuz davranışlarının neden olduğunu ve yaşananları kimseye anlatmaması gerektiğini söyler. Sessiz kalması için onu korkutur, tehdit eder. Bu olay üzerine psikolojik bir travma yaşayan Leyla, hastalanır. Ancak sessiz kalır, kimseye açılmaz.

Ertesi yıl Binnaz bir erkek çocuk dünyaya getirir. Leyla'nın kardeşine Tarkan adı verilir. Babası bir oğlu olduğu için çok mutludur. Ancak sürekli hastalanan çocuğu muayene eden doktor onlara Tarkan'ın Mongoloit [Down sendromlu] olduğunu ve bu tarz çocukların ergenlik yaşına gelmeden öldüğünü söyler. Babası kendi hataları yüzünden Allah'ın gazabını üstlerine çektiği için Tarkan'ın böyle doğduğuna inanır. Gitgide daha tutucu bir insana dönüşür. Bir terzi olmasına karşın artık kadınlara alafrağa giysiler dikmeyi bırakır. Maddi durumları kötüye gider. Tarkan, yabancı gözlerden uzakta tutulur. Ona bakan Binnaz'la birlikte kapalı kapılar ardında yaşamaya mahkûm edilir. Evden dışarıya çıkarılmaz. Konu komşuya gösterilmez. Leyla, kardeşinin doğduğu 1954 yılında okula başlar. 1963 yılında babası böbrek ameliyatı olduğu için hastanede yattığı ve Suzan'ın da ona

refakat ettiği sırada, bir gün amcası ansızın Leylaların evine gelir. Binnaz, Tarkan'la beraber kendi odasındadır. O gün amcası Leyla'ya tecavüz eder. İzleyen günlerde Harun ve Suzan'ın evde olmayışlarını fırsat bilerek yine Leylalara uğrar ve aynı eylemi tekrarlar. Leyla'nın liseden mezun olmasına az bir süre kala babası şeyhinin tavsiyesiyle kızını okuldan alır. Evlenene kadar evde oturması gerektiğini ona söyler. O günlerde Leyla, amcasından hamile olduğunu anlar. Durumu önce Binnaz'a anlatır. Sonra babasına amcasının yaptıkları ve kızının hamile kaldığı aktarılır. Babası, kardeşiyle konuşur. Neticede, amcası Leyla'nın yalan söylediğini ve aslında okulda arkadaşlık ettiği Sinan'dan hamile kaldığı iddiasını ortaya atar. Amcası, Leyla'yı bu durumdan kurtarmak için kendi oğluyla evlendirmelerini önerir. Harun bu öneriyi kabul eder. Leyla uğradığı haksızlıklar ve babasının ona arka çıkmamasından dolayı büyük bir hayal kırıklığıyla karışık öfke duyar. Babası aslında Leyla'nın doğru söylediğinin farkındadır. Ancak Leyla'nın amcası tarafından tecavüze uğradığının duyulması durumunda yaşayacakları mahcubiyeti kaldıramayacağı için olayı örtbas etmeyi tercih etmiştir. O sırada Leyla düşük yapar. Bu olay aileyi rahatlatır. Kısa bir süre sonra Tarkan ölür. Kardeşinin öldüğü gün Leyla evi terk eder. Evde kalması durumunda, onu zorla amcasının oğlu, kendisinden yaşça küçük kuzeni Tolga'yla nişanlayacaklar ve sonrasında imam nikâhıyla evlendireceklerdir. O bölgede, bekâretini yitiren kızların toplumdan nasıl dışlandıklarını çevresinden öğrenmiş bulunan Leyla, çaresizlikten dolayı buna boyun eğmek istemez. Kaçmak ona tek çözüm olarak görünür. Her şeyi göze alarak otobüsle İstanbul'a gider. Orada işler yolunda gitmez. İstanbul'a vardığında otogarda kapkaççılar çantasını çalarlar. Otogarda rastladığı genç bir adam ona yardım etmeyi önerir. Birbirini izleyen birtakım olaylar sonrasında adamın niyetinin onu başka adamlara satmak olduğu ortaya çıkar. Genç adam ortağı bir kadınla birlikte Leyla'yı zorla bir evde kilit altında tutar ve tanımadığı adamlarla fuhuş yapmaya zorlarlar. Oradan kaçan Leyla kendisini

bir başka genelevde bulur. Yaşamına bir hayat kadını olarak devam etmek zorunda kalır.

Sol görüşlü öğrencilerin düzenlediği bir protesto gösterisine müdahale eden polis güçleri tarafından kovalanan D/ali adlı üniversite öğrencisi gencin çaresizlikten geneleve sığınması Leyla'nın yaşamında bir dönüm noktası olur. D/ali mecburiyetten geldiği genelevde Leyla'yla tanışır. Kısa bir süre sonra birbirlerine âşık olurlar. D/ali, genelevinin sahibi Beter Ana lakaplı kadını Leyla'yı serbest bırakması konusunda ikna eder. Böylece, Leyla ve D/ali evlenirler. D/ali ülkeden ülkeye savrulan bir göçmen çocuğu olarak tanıtılır. Türkiye, Almanya ve Avusturya'da yaşamıştır. Ailesi konuk işçi olarak 1961'de Almanya'ya gitmiştir. Sonradan Avusturya'ya taşınmışlar ancak orada babası iyi bir iş bulamadığı için tekrardan Almanya'ya dönmüşlerdir. D/ali lise eğitimini orada tamamlamıştır. Resim dersinde çok başarılı olduğu için İspanyol Katalan kökenli sürrealist ressam Salvador Dalí'den (1904-1989) ilhamla sınıf arkadaşları tarafından ona bu lakap takılmıştır. On dokuz yaşında, kız kardeşine göz kulak olması ve üniversiteyi İstanbul'da okuması için tekrardan Türkiye'ye gönderilir. Hem Almanya'da hem de İstanbul'da kendisini yabancı gibi hissetmektedir. İstanbul'da kendisini radikal bir sol öğrenci grubunun içinde bulur. Sonrasında yaşamına bu ideolojinin yayılması için mücadele ederek sürdürür. Çiftin evlilik yaşamı pek uzun sürmez. D/ali'nin ısrarı nedeniyle Mayıs 1977'de Uluslararası İşçi Bayramı münasebetiyle düzenlenen yürüyüşe katılırlar. Taksim Meydanı'na vardıklarında bir anda kalabalığın üzerine ateş açmaya başlanır. Paniğe kapılan eylemcilerin kaçarak canlarını kurtarmaya çalışması bir izdihama neden olur. O sırada D/ali vurularak öldürülür.³ Böylece, bir toplumsal hareket/lilik sonucu yollar kesişen çiftin [iki

³Şafak'ın, üstteki olay gibi Türkiye ya da dünya tarihinde iz bırakan çeşitli toplumsal olayları romanın birçok yerinde kurguya doğrudan ya da dolaylı olarak yerleştirdiğine tanık olunur. Bu şekilde, yazarın gerçeklikten aldığı malzemeleri kurgu dünyasında dönüştürürken edebiyatla tarih, sosyoloji vb. sosyal bilimleri sentezlediğinin altı çizilmelidir.

göçmenin] birlikteliği yine bir başka toplumsal hareket, solcu eylemi sırasında son bulur. Eşinin ölümünden sonra Leyla, Beter Ana'nın D/ali'ye yüklü bir senet imzalattığını öğrenir. Bu şekilde, Leyla'nın genelevden ayrılarak evlenmesine razı olduğunun ayırdına varır. Sonuçta, yüklü miktardaki borcu geri ödemek zorundadır. Dolayısıyla, çaresizce yoluna tekrardan bir hayat kadını olarak devam etmeye mecbur kalır. Ancak artık geneleve dönmez. Öldürülene değin yaşamı bu şekilde sürer. Bununla birlikte, İstanbul'da yollarının ilk defa ya da tekrardan kesiştiği beş can arkadaşıyla birbirlerine akrabalık olmasa da gönül bağıyla bağlandıkları yeni bir nevi "aile"ye sahip olması yaşama tutunmasını sağlar.

Sabotaj Sinan üstte değinilen "aile"yi oluşturan beş arkadaştan biridir. Leyla'nın çocukluk arkadaşıdır. Van'da lise sonda Leyla okuldan alınana dek Leyla'nın en iyi arkadaşı olmuştur. Ona platonik bir aşk duyan Sinan, Leyla'ya bir türlü açılmamıştır. Leyla İstanbul'a kaçmadan önce Van'daki otogarda onu uğurlayan tek kişi Sinan olmuştur. Sinan; *"ilerlemeye, akla, Batılılaşmaya, aydınlanmaya"* inanan asker bir babayla, eczacı bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Ülkenin kalkınarak medeni Avrupa ülkeleri seviyesine çıkacağına inan babası Sinan'a sık sık şöyle der: *"İnsan doğduğu coğrafyayı değiştiremez ama kaderini değiştirebilir"* (Şafak, 2019: 97). Babasını erken yaşta kaybedince iyi eğitilmiş bir kadın olan annesi onu büyütür. Çok başarılı bir öğrenci olan Sinan, Leyla'yla mektuplaşmayı sürdürmüş, bu şekilde bağlarını kopartmamıştır. Okumaya geldiği İstanbul'a yerleşir. Orada evlenir. Bir bankada işe girer. Yolu yeniden Leyla'yla kesişir. Bu şekilde, grubun diğer üyeleriyle de tanışarak onlarla dostluk kurar. Evlilik yaşamında aradığı mutluluğu bulamayan Sinan, ikinci ailesiyle, bir başka deyişle, Leyla aracılığıyla tanıştığı arkadaş grubuyla birlikteyken çok daha özgü ve kendi gibi davranabildiğini hissetmektedir. Kısacası, Sinan, İstanbul'a okumak için geçici bir göçmen olarak gitmiştir. Ancak bir daha Van'a dönmeyerek sürekli bir iç göçmen olarak yaşamına devam eder.

Leyla'nın beş arkadaşından ikincisi Nostalji Nalan'dır. Leyla'nın onunla tanışması ve dostluk kurması şöyle gerçekleşmiştir: Leyla, İstanbul'da çalıştığı genelevin penceresinden dışarıyı izlerken işittiği bir türkü çok hoşuna gider. Türküyü söyleyen genç adam, arka sokaktaki mobilya atölyesinde çalışan Anadolu kökenli bir "iç göçmen"dir. Leyla onunla kısa süreli bir sohbetে girişir. Genç ona adını soran Leyla'ya adının "Hiç" olduğu yanıtını verir. Yıllar sonra, ruhsatsız bir gece kulübünde bulunduğu sırada gerçekleşen polis baskını neticesinde, oradakilerle birlikte göz altına alınan Leyla, uzun boylu, yapılı bir kadınla aynı hücreye konur. Kadın, adının Nalan olduğunu söyledikten sonra bir şarkı mırıldanmaya başlar. Leyla onu sesinden tanıır. "Hiç, sen misin?" diye sorar (Şafak, 2019: 76). Böylece, Leyla ve artık cinsiyet değiştirerek bir trans kadın olan Nalan'ın dostlukları başlar. Karakterlerin ikinci karşılaşmalarının ardından okura Nalan'ın yaşam hikâyesi kısaca aktarılır: Gerçek adı Osman'dır. Anadolu'da bir çiftçi ailesinin en küçük oğlu olarak dünyaya gelir. Yaşamı kırsalda bulunan köylerinde geçer. Kendini asla biyolojik cinsiyetine ait – bir erkek – olarak algılamaz, hissetmez. Yaşamı hep doğduğu köyde geçer. Yalnızca askerliğini yapmak için köyden dışarı çıkar. Döndüğünde, cinsel kimliği konusunda birilerine açılmaya karar verir. Ancak annesi onlara torun vermesi gerektiğini ve bunun için de artık evlenmesi gerektiğini söyler. Osman'ın itirazlarına kulak asılmaz. Düğün gecesi kimseden habersiz yirmi kilometrelik yol yürüyerek en yakın istasyona gider ve bir daha asla dönmek üzere, İstanbul'a giden ilk trene biner. Geçinmek ve hayalini gerçekleştirmek için çok çeşitli işlerde çalışır: Tellaklık, tuvalet temizleyiciliği vb. Bu şekilde para biriktirir. Ameliyat olarak cinsiyet değiştirir. Sonrasında toplumdan dışlandığı ve başka iş bulamadığı için geçimini hiçbir sosyal güvencesi olmadan bir seks işçisi olarak sağlamak zorunda kalır...

Leyla'nın yeni ailesine dahil olan üçüncü arkadaşı Afrika kökenli düzensiz [yasa dışı yollardan ülkeye giriş yapan] bir dış göçmen olan Cemile'dir. Cemile, Somalide Müslüman bir babayla Hristiyan bir annenin kızı olarak dünyaya

gelmiştir. Annesi ölünce babası başka bir kadınla evlenir. Katı bir kadın olan üvey annesiyle bir türlü yakınlık kuramaz. Çocukluğu yoksul bir çevrede geçer. On yedi yaşından annesinin anısını içinde yaşatmak için kilise cemaatine katılır. Bu durum, Müslüman babasını ve kardeşlerini rahatsız eder. Somali'de siyasi gerilimler yaşanır. Hadiseler çıkar. Rejim muhalifleri tutuklanmaya başlar... Bu sırada, bir yabancından İstanbul'da Türk ailelerin yanlarında Afrikalı yardımcı çalıştırmaktan hoşlandıklarını duyar. Bu fikri bir fırsat olarak görür. Yemek yapmak, bebek bakıcılığı, hizmetçilik vb. pek vasıf gerektirmeyen bir işte çalışabileceği düşüncesiyle ülkesinden çıkmak ister. Aklından şu sözü geçirir: *“Dünyayı gezmeyenin gözleri yoktur* (Şafak, 2019: 154.)” İç savaşlardan, dinsel şiddetten, politik ayaklanmalardan kaçan birçok Afrikalı gibi Cemile de ülkesini terk eder. Ancak bir gemiyle İstanbul'a getirildiğinde kandırıldığının farkına varır: Varlıklı ailelerin yanında ev içi bir hizmetçi olarak değil, bir seks işçisi olarak çalıştırılmak için getirilmiştir. Leyla'yla sağlık kontrolünden geçirilmek için götürüldüğü Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nde yolları kesişir. Anlatıcı, Cemile'nin hikâyesini aktarırken farklı vaatlerle kandırılarak İstanbul'a getirilen Afrikalıların ucuz işçi ve seks işçisi olarak kullanılmak üzere getirilen “modern köleler” olarak sömürüldüklerine dikkat çeker (Şafak, 2019: 154).

Dördüncü arkadaş olarak aileye katılan üye bir başka dış göçmen olan Zeynep'tir. Kuzey Lübnan'da ücra bir dağ köyünde doğar. Yaşadığı köyde cücelik çok yaygındır. Zeynep'in anne babası cücedir. Anne babanın bu özelliği çocukları içinde yalnızca Zeynep'e geçer. Kız ve erkek kardeşleri ortalama boyludurlar ve zamanı gelince evlenip köyden gitmişlerdir. Bir gün İstanbullu bir fotoğrafçı köyelerine gelir. Avrupa'da açacağı bir sergide sergilemek üzere Zeynep'in fotoğraflarını çeker. Fotoğrafçı, Zeynep'in ona âşık olduğunu fark etmez. Aynı yıl hastalanınca tedavi görmek için bir ablasıyla Beyrut'a gider. Bir yandan hastaneye gidip gelirken bir yandan da bir fal ustasından kadim münecimlik sanatını ve fal bakmayı öğrenir. Sokaklarda hor görülen, boyunun kısalığı yüzünden alay edilen

Zeynep, sıra dışı fiziğini ilk kez bir avantaj olarak kullanabileceği bir olanak bulur. Cüce bir falcıya geleceklerini okutmak insanlara çok cazip gelir. Bu iş sayesinde para kazanmaya başlar. Beyrut'tan köyüne döndüğünde en büyük hayalini gerçekleştirebilecek kadar para biriktirmiştir. Köyden çıkıp başka yerlere gitmek istediğini anne babasına söyler. Zeynep “*gezginler*” arasına karışmayı istemektedir. Ona göre “*insanın memleketi doğduğu yer değil, ölmeyi seçtiği yer*”dir (Şafak, 2019: 166). Kızının bu arzusunu engellemek istemeyen babası ona şu sözlerle olur verir: “İyi arkadaşlar edin. Güvenilir arkadaşlar. Yalnızlık Allah’a mahsustur. Ve unutma, hayat denen şu çölde aptal tek başına seyahat edermiş, akıllıysa kervanla (Şafak, 2019: 167).”

Zeynep, 1964'te Suriye üzerinden bir başka düzensiz dış göçmen olarak Türkiye'ye geçer. Bir kamyonun arkasındaki karton kutuların arasına saklanarak İstanbul'a ulaşır. Başta iş bulmakta zorlanır. Türkçe bilmediği için falcılık yapamaz. Haftalarca iş aradıktan sonra bir kuaför dükkânında iş bulur. Leyla'nın çalıştığı genelevin patronu Beter Ana saçlarını orada boyatmaktadır. Zeynep'i çok sever. Ona kendi yanında çalışmayı teklif eder. Zeynep, Beter Ana'nın genelev işlettiğini öğrenince ne diyeceğini bilemez. Ancak kadın ona kuaför dükkânında yaptıklarına benzer işlerle [ortalığı toplamak, çay kahve yapmak ve bulaşıkları yıkamak vb.] uğraşacağını söyleyince içi rahatlar ve teklifi kabul eder. Leyla'yla orada tanışır. Birbirlerini çok severler. Zeynep, zaman zaman Leyla'nın kahve falına bakar. D/alı'yle karşılaşacağını ve gelinlik giyerek o “bataklık”tan çıkacağını kahve fincanını okuduğu sırada müjdeler. Kısacası, Zeynep aracılığıyla Şafak, romana büyülü gerçekçilik akımına özgü unsurlar ekler. Karaktere, boyunun 122 cm olmasından ötürü Zeynep122 lakabı takılmıştır (Şafak, 2019: 164).

Arkadaş grubunun beşinci üyesi Hümeýra'dır. Leyla, makyaj yapmayı çok sevdiği için ve dış görünüşü dolayısıyla ona Hollywood Hümeýra lakabını takmıştır. İki arkadaşın yolları şu şekilde kesişir: Leyla, bir gece, evine giderken yol kenarında

bir kaldırımında uzanmakta olan ağır yaralı bir sokak kedisine rastlar. Kediyile ilgilendiği sırada oradan geçmekte olan Hümeýra kedinin nesi olduğunu sorar. Bu şekilde tanışır. Kediyi birlikte bir veterinere götürüp tedavi ettirirler. Hümeýra bir gazinoda şarkıcılık yapmaktadır. Anlatıcı, Hümeýra'nın hikâyesini anlatırken özetle şu bilgileri verir: Mardin'de Mor Gabriel Manastırı yakınlarında dünyaya gelir. Bölgede doğan birçok çocuk gibi Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça, Ermenice ve Süryanice türküler, ninnilerle büyütülür. On beşini bitirdiğinde apar topar okuldan alınır ve babasının beraber iş yaptığı bir adamla nişanlanır. On altı yaşındayken evlenip bir ev hanımı olmuştur. [Tüm bunlar Hümeýra'nın rızası dışında gerçekleşmiştir.] Kocasının işleri iyi gitmeyince ailesinin yanına taşınmışlardır. Kocasını, ona soğuk davranır ve onu ciddi şekilde darp eder. Kocasının ailesiyse onu bir hizmetçi gibi kullanmaktadır. Hümeýra, evliliğinde mutsuzdur. Ancak anne babasının onu geri kabul etmeyeceklerini bildiğinden çaresizce yaşadığı acılara katlanmaya çalışır. Ancak bir noktada, kocasından yediği dayaklar canına tak edince, gizlice evi terk eder. İlk otobüsle İstanbul'a gelir. Orada sesi güzel olduğu için bir gazinoda iş bulur ve yaşamına bir başka iç göçmen olarak devam eder. Kocasının ailesinin onun peşine düştüklerini bildiği ve bir "namus" cinayetini kurban gitmemek için Haje olan adını Hümeýra yapar, sahte bir kimlik edinir. Leyla'nın tavsiyesiyle saçlarını sarıya boyatır ve burnunu yaptırır. Böylelikle dış görünüşünü değiştirir (Şafak, 2019: 202-205).

Yukarıda verilen özet bilgiler ışığında, romanın şahıs kadrosunun ana çekirdeğini göç olgusunun oluşturduğu ortaya konmuştur. Başkarakter Leyla'nın yanı sıra D/ali ve beş arkadaştan her biri aile ve sosyal çevre baskısı, ekonomik ve siyasi koşullar, kendi iradesine sahip çıkmak ve kendini gerçekleştirmek ya da özgürce yaşamak için doğdukları ya da çekirdek ailelerinin yaşadığı yerlerden İstanbul'a göç ederler. Romanın kurgulanışında göç eyleminin gerekçelendirilmesi toplumsal bağlamın inşa edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca göç, karakterlerin toplumsal baskılar karşısında boyun eğmeyerek kendi iradeleriyle aldıkları

kararlar sayesinde “dönüşebilmeleri” için gereksinim duydukları başlıca eylem/hareket işlevini görmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada, sosyoloji ve edebiyat disiplinleri arasındaki bağları göz önünde tutarak günümüz Türk kadın yazarlar arasında bir dünya edebiyatı yazarı olmayı başaran tek isim olan Elif Şafak'ın *On Dakika Otuz Sekiz Saniye* adlı eseri disiplinlerarası bir yöntemle incelenmiştir. Eser, sosyolojide toplumsal hareket(lilik) başlığı altında ele alınan göç olgusu açısından mercek altına alınmıştır. Kendisi de göçmenliği bizzat deneyimleyen bir yazar olarak Şafak'ın, kurgu dünyasında çizdiği/hayal ettiği toplum panoramasında öne çıkardığı baş ve yan karakterlerin içinde yaşadıkları farklı toplumsal yapılarda, sosyal çevrelerde onları göç etmeye iteleyeni koşullar üzerinde özellikle durduğu ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, toplumsal koşulların bireyin kendi hür iradesi doğrultusunda kararlar almasını baskıladığı ve zaman zaman olanaksız kıldığı durumlarda yer değiştirmenin bir çözüm olabileceği iletisinin romanın geneline yayıldığı saptanmıştır. Romanda, bu bağlamda göçmen karakterler kendi yaşamlarında söz sahibi olan bireyler olabilmek için doğdukları yerlerden göçerler. Sosyolojik araştırmaların verileriyle uyumlu olarak göç ettikleri şehir İstanbul'dur. İstanbul, Cumhuriyet'in başından bu yana hızla sanayileşerek kalkınması nedeniyle sürekli iç ve dış göç alan ve özellikle 1950'den sonra nüfusu kademeli olarak milyonların üzerine çıkan bir mega şehirdir (Bayartan, 2003: 12). Dolayısıyla, romanın başkarakteri Leyla ve diğer öne çıkan kurgu kişilerinin neden oraya göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Şafak, bu eserinde olay örgüsünün temel yapı taşı olarak bir yandan göç olgusu üzerinde durmaktadır. Öte yandansa, göç olgusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ailesel, toplumsal, ekonomik ve siyasi nedenlere bir “sosyolog” gibi parmak basmaktadır. Şafak, günümüzde küresel bir sorun olan düzensiz göç

olgusunu, Afrika kökenli siyahi karakter Cemile ve kısmen de Lübnanlı cüce karakter Zeynep aracılığıyla gündeme getirir. Bunun yanı sıra, yazarın tüm eserlerinde üzerinde durduğu toplumsal cinsiyet meselesi göç olgusuna sebep olan bir arka plan olarak *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*'de de karşımıza çıkar. Tüm karakterlerin kişiliklerinin oluşumunda toplumsal baskıların/kontrolün oynadığı rol tartışılır. Başta Leyla olmak üzere, Zeynep, Nalan ve Hümeysra karakterlerinin yaşam öykülerine ilişkin çarpıcı ayrıntılar verilirken kadının çeşitli nedenlerden ötürü toplum içerisinde maruz kaldığı haksızlıklar eleştirel bir tavırla dile getirilir. Yazar bu şekilde, okurda tüm bu meselelere ilişkin farkındalık yaratarak onu bu meseleler üzerinde düşünmeye ve kimi toplumsal ön kabullerin/önyargıların meşruiyetini sorgulamaya yöneltir. Kısacası, Şafak, *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*'de göç olgusunu roman sanatı aracılığıyla kurgu dünyasına taşımıştır. Böylece, sosyolojik bir fenomeni, edebî metindeki olay örgüsünün çatısını kurmakta ve karakter kadrosunu oluşturmakta araçsallaştırmıştır. Bir başka deyişle, metnin edebiliğini oluştururken sosyoloji bilim dalının ilgi uyandıran inceleme alanlarından birini – göç olgusunu – kurgu dünyasında mercek altına almıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, M. (2014). *Urban Sociology: A Global Introduction*. New York: University Press.
- Bayartan, H. (2003). "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus". *Coğrafya Dergisi*, 11, (s.5-20).
- Demiralp, O. (2023). *Sorularla 20. Yüzyıl Edebiyatımız*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*. (Çev. Enver Aytekin). İstanbul: Sosyal Yayınlar. (1895).
- Çelik, S. D. Y. (2021). "1940'tan Günümüze Türk Romanı". Ed. Emiroğlu Ö. *Türk Edebiyatı Tarihi* (s.1021-1114). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Çetindaş, D. (2016). *Türk Edebiyatında Biyografik Anlatı ve Romanlar*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ecevit, Y. (2004). "Giriş: Çağdaş Roman-Okur İlişkisi". *Orhan Pamuk'u Okumak Kafası Karışmış Okur ve Modern Roman* (15-78). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. Oktay Değirmenci). İstanbul: Olvido.
- "Elif Shafak Biography". (2020). 27.7.2023 tarihinde <https://elifsafak.com.tr> adresinden erişildi.
- Forster, E. M. (1927). *Aspects of the Novel*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Freyer, H. (2022). *Sosyolojiye Giriş*. (Çev. Nermin Abasan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fulford, R. (2019). *Anlatının Gücü Kitle Kültürü Çağında Hikâyecilik*. (Çev. Ezgi Kardelen). İstanbul: Kolektif Kitap.

- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2021). *Sosyoloji 8. Edisyon*. (Çev. Emine Arzu Kayhan). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gündüz, O. (2020). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı". Ed. Korkmaz R. *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000* (s. 399-544).
- Mignon, L. (2016). "Gülbeyaz Neden Denize Bakmaz?". *Edebiyatın Sınırlarında* (s.25-32). İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Mosley, W. (2020). *Kurmacanın Unsurları Roman Yazmak Üstüne Bir Deneme*. (Çev. Oğuz Tecimen). İstanbul: Notos Kitap.
- "Olgu". (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. 21.7.2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Park, R. E. (2019). *Yalıtım ve Sosyal Temaslar Sosyoloji Bilimine Giriş V*. (Çev. Gökçe İnan Yağlı). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Şafak, E. (2019). *On Dakika Otuz Sekiz Saniye*. (Çev. Omca A. Korugan ve Elif Şafak) İstanbul: Doğan Kitap.
- Şafak, E. (2022). *Bölünmüş Bir Dünyada Akıl Sağlığımızı Nasıl Koruruz*. (Çev. Omca A. Korugan). İstanbul: Doğan Kitap.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turner, B. S. (Ed). (2020). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. Kasım Akbaş ve Adem Beyaz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the analysis of Elif Şafak's (2019) work *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World* from an interdisciplinary perspective. In this way, it discusses the intersection points between literature and sociology through the

phenomenon of migration. It is assumed that the combined use of research methods specific to the fields of sociology and literature has the potential to lead to guiding findings in understanding the functioning of society or social structure as well as the work of literature, in other words, "literariness", within the framework of certain conditions. Within the scope of this paper, it has been analysed how Shafak, on the one hand, consciously uses postmodern narrative techniques in her works, and on the other hand – directly or indirectly – utilizes the phenomenon of migration while establishing the framework of the plot.

Shafak enters the agenda of the Turkish literary world towards the end of the 1990s. The tabloid culture and the press have been very fond of her since then (Demiralp, 2023: 14). She is the only Turkish woman writer who has succeeded in becoming a writer of world literature. She adopts postmodern fiction and approaches the modernist novel with a questioning attitude. Her novels mostly focus on the subject of women, the problem of identity, cultural division, being intertwined with different cultures, and the phenomenon of migration (Çelik, 2021: 1107). Some of the characteristics of the postmodernism movement (especially in the novel genre), which have come to the fore in Turkish literature since the 1980s, and which also influenced Shafak, are that attention is drawn to meeting points instead of contrasts when dealing with subjects, and an understanding of art based on structuralist language theory and woven with symbols, images and myths is adopted (Gündüz, 2020: 518–529).

It should be noted that the role of the novelist, through the "characters" they draw in their work of fiction inspired by the outside world and the "society" to which they belong, has many similarities with that of a sociologist. As Mills puts it, the private lives of people living in each society are restricted by a series of traps. They feel that they are unable to cope with the troubles of their everyday world. This is caused by the spheres of vision and powers imposed by the

personal environment in which they live – work, family, neighbourhood life, etc. (2022: 13). In such cases, migration, one of the main social phenomena, may appear to people as a “way out”, a “path” that will lead them to a new way of life in line with their will. Migration movements take two basic forms: internal migration and external migration. Crossing an international border by moving from one country to another is called “external migration”; the form of migration that occurs when such movement crosses the border between administrative units within a country is called “internal migration” (Turner, 2020: 373).

In this study, considering the ties between the disciplines of sociology and literature, Elif Şafak's *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World* is analysed using an interdisciplinary method. The work has been scrutinized in terms of the phenomenon of migration, which is handled under the heading of social movements in sociology. It has been shown that Şafak, as a writer who has experienced migration herself, emphasizes the conditions that push people to migrate in the different social structures and social circles in which the protagonist and the secondary characters – whom she highlights in the panorama of the society she draws/imagines in this fictional world – live. In addition to this, it has been determined that the message that relocation can be a solution in cases where social conditions suppress and sometimes make it impossible for individuals to make decisions in line with their own free will is spread throughout the novel. In the novel, in this context, immigrant characters migrate from their birthplaces to become individuals who have a say in their own lives. In line with the data of sociological research, the city they migrate to is Istanbul. Istanbul is a mega-city that has constantly been the recipient of internal and external migration due to its rapid industrialization and development since the beginning of the Republic, and whose population has gradually risen above millions, especially since 1950 (Bayartan, 2003: 12). Therefore, it is understood why Leyla,

the protagonist of the novel, and other prominent fictional characters migrate there.

In *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World*, Shafak apparently focuses on the phenomenon of migration as the basic building block of the plot. On the other hand, like a “sociologist”, she points out the familial, social, economic and political reasons that pave the way for the emergence of the phenomenon of migration. Shafak mentions the phenomenon of irregular migration, which is a global problem today, through Cemile, a black character of African origin, and Zeynep, a Lebanese character with dwarfism. In addition to this, the issue of gender, which the author emphasizes in all her works, also appears in the novel as a background that causes the phenomenon of migration. The role of social pressure/control in the formation of all the characters’ personalities is discussed. While giving striking details about the life stories of the characters Leyla, Zeynep, Nalan and Hümeyra, the injustices that women are subjected to in society for assorted reasons are expressed in a critical manner. By doing so, the author raises the reader’s awareness of all these issues and encourages them to think about them and question the legitimacy of certain social presuppositions/prejudices. In short, Shafak brings the phenomenon of migration into the world of fiction through the art of the novel in *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World*. Thus, she instrumentalizes a sociological phenomenon in establishing the framework of the plot and forming the cast of characters in the literary text. In other words, while creating the literariness of the text, she scrutinizes one of the intriguing fields of study of sociology – the phenomenon of migration – through the world of fiction.

AZALAN VE KIRLENEN SU KAYNAKLARINA BİR ÖNLEM OLARAK ÇEVRE EĞİTİMİ: BREZİLYA ÖRNEĞİ

Abdullah KARATAŞ*

Öz

Su, yaşamsal sürdürülebilirlik için hayati derecede öneme sahiptir. İnsan da dahil olmak üzere tüm canlılar yaşamak için suya muhtaçtır. Ancak tüm canlılar içinde sadece insan su kullanımı konusunda bilinçsizce hareket etmektedir. Bu kadar önemli bir değer ne yazık ki bilinçsizce kullanıldığı için her geçen gün azalmakta ve kirliliğe maruz kalmaktadır. İklim kriziyle birlikte artan sıcaklıklar su kaynakları üzerinde bir tehdit oluştururken, toplumsal yaşam içinde insanların savurgan ve dikkatsiz davranışları da ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Eğitim, bu konuda yapılabilecekler arasında ilk sırada yer almaktadır. Çünkü eğitimle insan davranışlarının istenilen yönde değiştirilmesi mümkündür. Bu çalışmada, öncelikle geçtiği ülkelerin sanayi, tarım ve evsel atıkları ile kirlenen Tuna Nehri örneği ile su kirliliği üzerinde durularak, Tuna Nehri sularının nihayetinde Karadeniz'e döküldüğüne dikkat çekilmiştir. Daha sonra iklim kriziyle azalan su kaynakları konusu ele alınarak, azalan ve kirlenen su kaynakları karşısında tedbir amaçlı olarak çevre eğitimi faaliyetlerinin önemi Brezilya örneği ile vurgulanmıştır

Anahtar Kelimeler: Su, su kaynakları, bilinç, çevre eğitimi.

ENVIRONMENTAL EDUCATION AS A PRECAUTION FOR DECREASING AND POLLUTED WATER RESOURCES: THE CASE OF BRAZIL

Abstract

Water is vitally important for vital sustainability. All living things, including humans, need water to live. However, among all living things, only humans act unconsciously regarding water use. Unfortunately, such an important value is decreasing day by day and is exposed to pollution because it is used unconsciously. While increasing temperatures due to the climate crisis pose a threat to water resources, the wasteful and careless behavior of people in social life also creates serious pressure. Education comes first among what can be done in this regard. Because it is possible to change human behavior in the desired direction through education. In this study, water pollution was primarily emphasized with the example of the Danube River, which is polluted by the industrial, agricultural and domestic wastes of the countries it passes through, and it was pointed out that the water of the Danube eventually flows into the Black Sea. Then, the issue of decreasing water resources due to the climate crisis was discussed and the importance of environmental education activities as a precaution against decreasing and polluted water resources was emphasized with the example of Brazil.

Keywords: *Water, water resources, awareness, environmental education.*

1. GİRİŞ

Günümüzde çevre sorunlarının olumsuz etkileri karşısında insanlık ne yazık ki çaresiz kalmaktadır. Başta sağlık sorunları olmak üzere, gittikçe azalan su kaynakları ve gıda stokları, yok olan biyoçeşitlilik, kirlilik geleceğimizi tehdit etmektedir. Doğal çevrenin kentleşme ve yapılaşma uğruna yok edilmesi ve insan kaynaklı atıklarla kirlenmesi çevre sorunlarının daha da büyümesine neden olmaktadır. Ancak kuraklık, iklim değişikliği, su kıtlığı, kirlilik gibi önemli

çevre sorunlarının, sadece insanları değil, diğer yaşam formlarını da etkilediği unutulmamalıdır. Yaşamak için temiz ve sağlıklı çevreye muhtaç olan tüm canlılar, doğal çevreleri ellerinden alındığı için yok olmaya mahkum edilmektedirler. Tüm bu olumsuz tablonun ortaya çıkışında ise insan önemli bir etkindir.

Çevre sorunlarının büyüyerek küresel boyutlara ulaşmasında insan etkisinin olmadığını söylemenin, gerçekte uzaktan yakından ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü doğal çevrenin yok edilmesi, plansız ve hızlı kentleşme, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, hava, su ve toprak kirliliğinin ortaya çıkış sürecinde insan etkisinin olduğu aşıkardır. Özellikle Sanayi Devrimi'ni tüm bu süreçlerin bir başlangıcı, bir miladı olarak ele almak mümkündür. Sanayi Devrimi ile birlikte doğaya müdahale artmış; üretim ve tüketim alışkanlıkları değişerek insan-çevre arasındaki ilişkiler çevre aleyhine bozulmuştur (Kayan, 2018: 485). Aslında günümüzün çevre sorunlarının temeli, insanın uygarlık tarihi boyunca doğaya egemen olma ideolojisine dayanmaktadır (Algan, 2008: 191). Bu ideolojiye göre, insan ve doğa arasındaki ilişki hep üstünlük üzerine kurgulanmıştır. Ya insan doğaya egemen olacak ya da doğa insana. Bu görüş çerçevesinde doğa, sadece insan amaçları için var olan bir araç konumuna indirgenmiştir (Washington vd., 2021: 286). Sanayi Devrimi ile insan faaliyetlerinin dünya ekosistemlerine hakimiyeti, artık çağdaş dünyanın tanımlayıcı bir özelliği haline gelmiştir. Tekstil üretimi, demir işçiliği ve buhar gücünün desteklediği Sanayi Devrimi'nin çalışma hayatı ve sosyal yaşam üzerinde derin izleri olmuştur (Garcés-Pastor, Fletcher & Ryan, 2023: 2). Bu izlerle birlikte ülkelerin kalkınma yarışı ve bu yarışın neden olduğu çevre sorunları bugün önü alınamaz, durdurulamaz hale gelmiştir. Bugün su kaynaklarının hoyratça kullanılmasıyla kuruyan dereler ve göllerin yerine maalesef yenisi gelmemektedir (Xue & Bakshi Bhavik, 2022). Ancak su hayatın kaynağı ve canlılığın sürdürülebilirliğinin en önemli olmazlarından birisidir. Böyle olmasına rağmen Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019 yılı raporlarına göre küresel

olarak 785 milyon insan temel içme suyu hizmetinden yoksundur ve en az 2 milyar insan ise kanalizasyon sızıntısıyla kirlenmiş içme suyu kaynağını kullanmaktadır. Ayrıca içme suyu, sanitasyon ve hijyene ilişkin temel hizmetlerde, en zengin ve en yoksullar arasındaki eşitsizlikler de giderek artmaktadır (Menga & Goodman, 2022: 706). İçilecek veya kullanılacak yüzey ve yeraltı su kaynaklarına, herkesin eşit bir şekilde güvenle erişiminin sağlanması gerekmektedir. Yeryüzüne düşen suların belirli miktarı zemin içerisine süzülerek yeraltı su kaynağını meydana getirmektedir. Pratik olarak bütün yeraltı suları yüzey suyu orijindir. Yeraltı suları doğal olarak yağmurlar, nehirler, göller ve rezervuarlardan; yapay olarak ise sulamadaki fazlalıktan ve kanallar vasıtasıyla zemine sızan sulardan beslenmektedir. Yeraltı suları su kalitesi yüksek olduğu için öncelikle içme suyu kaynağı olarak, sulamada, besicilikte, sanayide, madencilikte, termoelektrik güç üretimi gibi amaçlar için kullanılmakta, pek çok ülkede ise sadece içme suyu ve sulama suyu kaynağı olarak kullanılmaktadır (Şahin, Tunç & Örs, 2011: 33). Yüzey su kaynaklarının korunması ve kirlenmemesi yeraltı su kaynakları için de büyük önem taşımaktadır. Ancak aşağıda Tuna Nehri örneğinde de görüleceği üzere, özellikle antropojenik etkenlere bağlı olarak yüzey su kaynakları kirlenmekte ve kullanılamayacak duruma gelmektedir. Hayatın vazgeçilmezi olan su kaynaklarını sadece kirlilik gibi bir sorun değil, iklim krizinin tetiklediği kuraklık ve aşırı sıcaklar da tehdit etmektedir.

“Sürekli artan endüstriyel gelişim ve artan nüfus baskısı altında kalan su kaynaklarının geliştirilerek verimli ve sürdürülebilir olarak kullanılabilmesi için pek çok projenin etüdünün gerekliliği ve bu etütlerde de klasik incelemelerin dışında ileri tekniklerin kullanılması zorunlu hale gelmeye başlamıştır.” (Demircan & Yiğitbaşıoğlu, 2014: 51).

Tüm bu olumsuzlukların asıl nedeni olan antropojenik etkenler karşısında, tedbir amaçlı olarak yapılacak teknolojik gelişmeler, uluslararası sözleşme ve antlaşmalar, hukuksal düzenlemeler, sıkı ve caydırıcı yasaklar elbette etkili olsa da asıl önemli olan insan davranışlarının değiştirilmesidir. Bunun ise eğitimle mümkün olabileceği söylenebilir (Yalçınkaya, Talas & Karataş, 2014: 277).

Bu çalışmada öncelikle Tuna Nehri örneği ile su kirliliği sorunu ve bunda insan etkileri konusuna değinildikten sonra, kuraklık konusu çeşitli örnekler çerçevesinde ele alınmış ve son olarak da su kaynaklarının kirlilik ve kuraklık tehlikesinde karşı korunması bağlamında alınabilecek tedbirler kapsamında çevre eğitimi faaliyetleri Brezilya örneği ile vurgulanmıştır. Yapılan çalışma ile çevre eğitiminin su kaynaklarının korunmasındaki rolü ve önemi detaylandırılarak bu konuda yapılacak çalışmalara ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. KİRLİLİĞİN SU KAYNAKLARINA ETKİSİ VE TUNA NEHRİ ÖRNEĞİ

Çevre sorunları büyümeden öncelikle kaynağında önlenemezse gelecek kuşakları çok daha büyük sorunların beklediği açıktır. Çünkü yerelden başlayan bir çevre sorunu, müdahale edilmediği takdirde daha büyüyerek küresel boyutlara ulaşabilmekte, etkileri katlanarak artabilmektedir (Yalçın, 2009: 289). “Nasıl olsa doğa alır, götürür” mantığıyla denizlere, göllere, akarsulara yerelden bırakılan sanayi atıkları, pet şişeler, çöpler kirliliği uzak mesafelere taşıyabilmekte; fabrikalardan arıtılmadan nehirlere bırakılan kimyasal atıklar, suları çok büyük boyutlarda kirletebilmektedir. Uluslararası etkileriyle Tuna Nehri, bu durumu en çarpıcı biçimiyle ortaya koymaktadır.

“Almanya’nın güneyinde, Baden-Württemberg’den doğan 801.463 km² büyüklüğündeki havzası ile Tuna Nehri, Volga Nehri’nden sonra 2857 km uzunluğu ile Avrupa’nın ikinci büyük nehridir. 19 kıyıdaş ülkesi ile dünyada havzasında en fazla ülke barındıran

nehirdir. 6500 m3/sn'lik debisi ile Karadeniz'e dökülen en büyük akarsudur.” (Maden, 2015: 127-128).

Tuna Nehri sürekli olarak antropojenik baskılara maruz kalmaktadır. Tuna Nehri, kendisine kıyıdaş ülkelerde yaşayan 80 milyondan fazla insanın atıklarını toplayıp, Karadeniz'e kadar taşıdığı için su kalitesi bağlamında büyük bir baskı altında bulunmaktadır. Tuna Nehri'ne kıyıdaş 19 ülkenin büyük kent merkezleri de dahil olmak üzere, tarım, ormancılık, madencilik kısaca tüm ekonomik faaliyetlerinin bu baskıda payı büyüktür (Gasparotti, 2017: 76). *“Nehrin ana kolu 10 farklı ülkeden geçmekle beraber; havza olarak düşünüldüğünde Tuna, akarsu kolları ile 19 ülkeye yayılmaktadır. Bu durum Tuna'yı Avrupa'nın en merkezi havzalarından biri haline getirmektedir”* (Balci, 2021: 61-62). Tüm bu ülkelerden nehre bırakılan arıtılmamış veya kısmen arıtılmış tarım ve endüstriyel atık sular, evsel atıklar, diğer akarsulardan gelen yüksek kirlilik girdileri ve bunlara ek olarak yetersiz kirlilik kontrolü, su kalitesinde sürekli düşüşe neden olmaktadır. Organik kirlilik, tehlikeli madde kirliliği, mikrobiyal kirlilik Tuna Nehri'ndeki kirliliğe diğer temel etkenler olarak sıralanabilir (Gasparotti, 2017: 76). Sudaki tüm kirliliğe rağmen, verimli tarım toprakları ve ormanlar Tuna Nehri havzasının en değerli doğal kaynaklarını oluşturmaktadır. Toplam 62,6 milyon hektarlık bu arazinin 43,5 milyon hektarı verimli tarım arazisidir. Tarım arazileri Tuna ülkelerinin toplam eyalet topraklarının %55'ini oluştururken, geri kalan alan çoğunlukla ormanlıktır. Tuna Nehri'nin su kalitesinin sürekli olarak bozulması bu bağlamda şaşırtıcı değildir. Çünkü tarım uygulamalarında kimyasalların yaygın olarak kullanımı su kirlilik oranını ciddi oranda artırmaktadır (Miloradov, 1990: 9). Ancak tarım alanındaki kirlilik yüküne kıyasla, evsel ve endüstriyel atıklardan kaynaklanan kirliliğin daha fazla etkili olduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir (Ismail & Robescu, 2019: 724). Bu olumsuz durumu balıklar üzerinde yapılan bir araştırma bulguları açıkça ortaya koymaktadır. Tuna Nehri'nin 188 km'den fazla uzanan ve Hırvatistan'dan geçen kısmı, ülkenin ticari tatlı su

balıkçılığı için kullanılan toplam alanının %58'ini oluşturmaktadır. Burada yaşayan balık türleri üzerinde yapılan araştırma ile balıkların kas dokularında yüksek oranda ağır metal birikimine rastlanmıştır. Bu ağır metaller arasında olan civanın, ulusal ve AB yönetmeliklerine göre kabul edilebilir maksimum seviyeyi oldukça aştığı ve bunun balık tüketicileri için ciddi bir tehlike olduğu tespit edilmiştir (Zrnić vd., 2013: 1189).

Romanya'da Tuna Nehri'nin su kalitesini etkileyen kirlilik kaynaklarının tespit edilmesine yönelik bir araştırma bulgularına göre; evsel atık suların, endüstriyel deşarjların ve tarımsal faaliyetlerin nehir suyunun kalitesini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir (Ismail & Robescu, 2019: 724). Tuna Nehri'nin Sırbistan'dan geçen kısmının on hidrolojik ölçüm istasyonundan elde edilen veriler ise nehirdeki kirlilik seviyesinin normal değerleri aştığını ve su kalitesinin iyi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Sırbistan'da Tuna Nehri'nin kirliliğini önlemek ve su kalitesini iyileştirmek için acilen önlemlerin alınması gerekliliği yapılan araştırma ile tavsiye edilmiştir (Takić vd., 2017: 1). Doğu Sırbistan'ın Bor bölgesinde yer alan bakır madenciliği ve işleme kompleksinden kaynaklanan çevresel sorunların ele alındığı bir başka araştırma bulguları, madencilik şirketinin yeterli önlem almadan ve denetim olmadan faaliyetlerini sürdürmesinin, Bor ve Tuna Nehirleri ile birlikte yeraltı sularının aşırı kirlenmesine, ağır metallerle toprak kirliliğine, kükürt dioksit ile hava kirliliğine yol açtığını ortaya koymuştur (Zekovic, 2007: 281). Tuna Nehri tüm kirliliğini nihai olarak döküldüğü Karadeniz'e taşımaktadır. Bu bağlamda, Karadeniz'deki kirliliğin asıl kaynağının nehirler olduğu söylenebilir (Alkan, Serdar & Fidan, 2008: 7).

Tuna Nehri'ne kıyıdaş ülkelerden kaynaklanan kirliliğin, Türkiye için önemli bir çevre sorunu olduğu söylenebilir. *"Tuna Nehri Karadeniz'e krom, bakır, nikel, civa, kurşun, çinko ve hidrokarbon boşaltmaktadır. Aynı zamanda Tuna Nehri bu*

atıkların yanı sıra insanların ve deniz canlılarının sağlığını doğrudan tehdit eden siyanür gibi toksik atıkları da taşımaktadır” (Alkan, Serdar & Fidan, 2008: 7). Kirliliğin su kaynakları üzerinde ciddi bir tehdit oluşturduğu, Tuna Nehri örneğinde açıkça görülmektedir. Ancak su kaynaklarını sadece kirlilik değil kuraklık da ciddi bir şekilde tehdit etmektedir.

3. SU KAYNAKLARINA İLİŞKİN BİR BAŞKA ÖNEMLİ SORUN: KURAKLIK

Kuraklık hidrolojik döngünün çeşitli bileşenlerindeki su eksikliği olarak tanımlanabilir (Bhardwaj, 2020: 1). *“Kuraklık, bitki hayatının ve daha doğrusu, toprağa bağlı hayatın gelişme olanaklarının kısıtlandığı bir doğal yaşam ortamıdır” (Uluocak, 1974: 135). Kuraklık “tekrar edebilen, bir veya birden çok mevsime yayılan, azalan yağışlar ve artan sıcaklıklar nedeniyle oluşan ve su varlığına bağlı olarak tüm doğal kaynakları etkileyen bir doğal afet türü olarak tanımlanmaktadır.” (Partigöç & Soğancı, 2019: 287-299). Kuraklık genellikle meteorolojik kuraklık olarak bilinen yağış eksikliği ile başlamaktadır. Bu olumsuz durum daha sonra hidrolojik kuraklığa dönüşmektedir. Hidrolojik kuraklık ise su tedarik sistemleri üzerinde doğrudan etkili olup; akarsular, göller ve rezervuarlardaki eksikliklerle ortaya çıkmaktadır ve nihayetinde tarımsal verimliliği düşürerek kıtlığa yol açabilmektedir (Bhardwaj, 2020: 1). “Kuraklık deyimi, her şeyden önce akla yağış ve su yetersizliğini getirmektedir. Kelime anlamıyla da belirttiği gibi, bir yerde kuraklıktan bahsedebilmek için yağış azlığı ve su yetersizliğinin bulunması ve bu olgunun sürekli olması gereklidir.” (Uluocak, 1974: 136).*

Küresel ısınmayla birlikte, özellikle Sanayi Devrimi ile ivme kazanan hızlı ekonomik gelişme kaygısının da hızlandırdığı bir süreç olan kuraklık, kapsamlı ve uzun vadeli sonuçları nedeniyle insan yaşamının her yönünü etkileyebilen doğal bir afettir (Qian, Chen & Xu, 2022). Küresel ısınmanın Türkiye’deki göllere etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırma bulguları bu afetin

boyutlarını açıkça göstermektedir. 2011, 2015, 2021 yılları arasını kapsayan dönemde “Düden Gölü, Gököy Baraj Gölü, Bademli Baraj Gölü ve Burdur Gölü” yüzölçümleri uydu kanalıyla dönemsel itibariyle karşılaştırılarak ölçülmüş ve sonuç olarak göllerin yüzölçümlerinin kademeli olarak küçüldüğü, su kayıplarının arttığı tespit edilmiştir (Doğrul & Alkan, 2022: 1349). Türkiye’de kuruyan göller üzerinde elbette küresel ısınmanın etkileri bulunmaktadır. Ancak sadece küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunlar değil, beşeri nedenlerin de bunda payının olduğu göz ardı edilmemelidir. 2022 yılında tamamen kuruyan Manisa ilindeki Marmara Gölü buna örnek olarak verilebilir. 2017 yılında “Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan” ilan edilen ve 20 binden fazla su kuşunu barındıran bu göl; yanlış sulama yöntemleri, tarım amaçlı açılan çok sayıda su kuyuları gibi nedenlerden dolayı kurumuştur. Ayrıca bir başka beşeri neden olarak, tarımda kullanılan gübreler de göl tabanında bitkileri artırarak bataklığa dönüşmesine ve neticede göl suyunun kurummasına katkı sağlamıştır (Bayram, 2023). Su kaynaklarındaki azalmanın, doğa ve tarıma dayalı ekonomiye yatkın olmaları nedeniyle, kırsal bölgede yaşayan toplulukları daha fazla etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle kuraklığa daha duyarlı olan kırsal bölge insanı için su kaynaklarının özenle ve tedarikli kullanımı büyük önem taşımaktadır (Qian, Chen & Xu, 2022). Bu duruma örnek olarak ODKA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) bölgesi ülkeleri verilebilir.

ODKA bölgesi ülkelerinde su kıtlığı endişe verici boyutlara ulaşmaktadır. Afrika’da Somali, Sudan ve Mısır’dan, Batı Asya’da Yemen, Irak, Pakistan ve Afganistan’a kadar uzanan 19 ülkeyi kapsayan bu bölgede kişi başına düşen ortalama yıllık içilebilir su miktarı 1500 metreküpten az olup, bu rakam yaklaşık 7000 metreküp olan dünya ortalamasının çok altında bulunmaktadır. Bu miktarın 2025 yılına kadar 700 metreküpün altına düşmesi beklenmektedir. Küresel ısınma tehlikesinin durumu daha da ciddileştireceğinin öngörüldüğü bu bölgede yaşanan susuzluk; kuraklık ve kıtlığa, geçim sıkıntısına, su kaynaklı

hastalıkların ortaya çıkmasına, zorunlu göçlere ve çatışmaların yaşanmasına yol açmaktadır (El Kharraz vd., 2012: 14-15). Kuraklık, Hindistan için de sosyoekonomik ve tarımsal olduğu kadar çevresel boyutta da ciddi olumsuzluklara neden olan doğal afetler arasında yer almaktadır. Hindistan daha çok tarıma dayalı bir ülke nüfusuna sahip olduğu için, kuraklık bu ülkede gıda ve su güvenliği açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Bu nedenle, Hindistan'da kuraklığı izleme ve kuraklık koşullarını tahmin etmede standartlaştırılmış yağış, toprak nemi ve akarsu akışı endeksleri gibi göstergeler geliştirilerek yaygın olarak kullanılmaktadır. Tüm bu göstergeler kuraklığın etkili bir şekilde yönetilmesi için tasarlanmıştır (Bhardwaj, 2020: 1-2). Sadece ODKA bölgesi ülkeleri ya da Hindistan değil, Türkiye için de kuraklık ciddi bir sorundur. *“Küresel iklim değişikliği senaryolarına göre Türkiye gelecekte kuraklığın şiddetli bir şekilde yaşanacağı alanlardan bir tanesidir.”* (Deniz Öztürk & Ünlü, 20221: 671). Nüfus artışı, iklim değişikliği, su israfı, azalan yağış miktarı gibi nedenlere bağlı olarak Türkiye'nin 2050 yılında su fakiri bir ülke olarak ciddi bir şekilde sıkıntı çekeceği öngörülmekte ve bu konuda önleyici tedbirlerin alınması gerekliliği vurgulanmaktadır (Turan, 2018: 64).

Artan kuraklık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan su kıtlıkları, iklim değişikliği tehdidiyle birleştiğinde, su yönetiminde hükümetleri ve ilgili kamu kuruluşlarını farklı önlemler almaya zorlamaktadır. Bu önlemlerin başında, su israfını azaltmak için yapılan politikalar ve çeşitli yöntemler gelmektedir. Altyapının bakımı ve yeniden onarımı, yasal düzenlemeler, su tasarrufu sağlayacak yeni teknolojilerin transferi bu yöntem ve politikalara örnek olarak gösterilebilir. Ancak su tasarrufunda, STK'ların su tasarrufu kampanyaları, TV reklamları ve halkın suyun yaşam için önemi ve su israfı hakkında bilinçlendirilmesi, bilgilendirilmesini hedefleyen halk eğitimi gibi çok önemli araçlar da kullanılmaktadır. Su kullanımıyla ilişkili olarak halkın davranışlarının olumlu ve

istenilen yönde değiştirilmesi için yapılan eğitim faaliyetlerinin bu konuda büyük önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir (Kassirer, 2022: 739-740).

4. SU KAYNAKLARININ KORUNMASINDA ÇEVRE EĞİTİMİNİN ÖNEMİ: BREZİLYA ÖRNEĞİ

Günümüzde çevre sorunları karşısında alınabilecek önlemler içinde eğitimin etkili yöntemlerden biri olduğu unutulmamalıdır (Jannah vd., 2013: 2). Bu konuda çevre eğitimi önemli bir araç olarak kullanılabilir. “Çevre eğitimi; toplumsal bir çevre bilinci yaratılması, bireylere çevrenin korunmasına yönelik bilgi ve beceri kazandırılması, çevre duyarlılığı yüksek, olumlu tutum ve davranışlara sahip bireyler yetiştirilmesi süreci” olarak tanımlanabilir (Çelik vd., 2023: 1285). Yapılan araştırmalar, çocukluk döneminde verilen çevre eğitiminin doğayı gözlemlene ve keşfetme imkanı sunarak çocukların ileriki yaşamlarında doğa ile daha sıkı bir bağlantı kurmalarını desteklediği, onların motor becerilerinin gelişimini ve iletişim kurabilme yeteneklerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Hergan, Žerovnik & Susman, 2023: 5624).

Çevre eğitiminin önem ve gerekliliğinin, tüm dünyada ilk olarak 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı ile uluslararası boyutta duyurulduğu söylenebilir. İsveç’in başkenti Stockholm’de düzenlenen bu konferans ile çevre sorunlarının temelinde insanların çevreye yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının olduğu ve gelecek nesillere daha sağlıklı bir çevre bırakabilmek adına bu olumsuz tutum ve davranışların çevre eğitimi ile değiştirilebileceği tavsiye edilmiştir. Bu öneriler doğrultusunda harekete geçen UNESCO daha sonra 1977 yılında, Gürcistan’ın başkenti Tiflis’te Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) işbirliğinde Uluslararası Çevre Eğitimi Konferansı’nı gerçekleştirmiştir. Bakanlar seviyesinde yapılan bu konferans bildirgesi ile çevre

eğitiminin esasları ve içeriği, amaçları belirlenerek, çevre eğitiminin küresel boyutta eğitim hayatında yerini alması sağlanmıştır (Ünal & Dımışkı, 1999: 143). günlük davranışlarını buna göre uyarlamalarına yardımcı olmakta ve böylece çevreyi korumaya yönelik ortak çabaya yararlı bir katkıda bulunmaktadır (Edsand & Broich, 2020: 614).

Çevre eğitimi sadece bilgiyi değil; bilgiyle birlikte tutum, davranış, bilinç ve katılımı kapsayan bir süreci ifade etmektedir. Etkili çevre eğitimi, tek yönlü bir bilgi aktarımından daha fazlasını içermelidir. Çevre eğitiminin önemli bir araç olarak çevresel tutumları, değerleri ve bilgiyi geliştirmesi, bireyleri ve toplulukları işbirliği içinde olumlu çevresel eylemler üstlenmeye hazırlaması ve bununla ilgili becerileri geliştirmesi gerekmektedir (Ardoın, Bowers & Gaillard, 2020: 1; Jannah vd., 2013: 2). *“Çevre eğitiminin temeli doğayı ve doğal kaynakları korumaya yöneliktir. Çevre eğitimi bilgi vermenin yanında insan davranışını da etkilemelidir.”*(Şimşekli, 2004: 84). Doğal yaşam alanlarının yok edilmesi sonucu canlı türlerinin de tükenmesi, kirlilik, kuraklık gibi insan kaynaklı etkilerle ortaya çıkan çevre sorunları karşısında çevre eğitimi ile insan tutum ve davranışlarının değiştirilmesi, çevre adına elbette yararlı sonuçlar alınmasına katkı sağlayabilecektir.

“Olumlu ve kalıcı davranış değişiklikleri kazandırmak ve sorunların çözümünde bireylerin aktif katılımını sağlamak çevre eğitiminin temel hedefidir.” (Şimşekli, 2004: 84). Buradan çevre eğitiminin nihai hedefinin çevreyi korumak olduğu söylenebilir. Çevre eğitimi ile insanlara bilinç kazandırılması sonucu diğer doğal kaynaklarla birlikte su kaynakları da temiz ve israf edilmeden kullanılabilir, böylece gelecek nesillerin daha sağlıklı bir dünyada yaşama şansları artabilecektir. Bu konuda Brezilya’da uygulanan “Ulusal Çevre Eğitimi ve Sanitasyon için Sosyal Seferberlik Programı (PEAMSS, Portekizce kısaltması) kapsamında geliştirilen, su kıtlığına çözüm bulmak için sosyal seferberliği teşvik

etmeye yönelik bir metodoloji” (Piccoli vd., 2016: 797) örnek bir uygulama olarak gösterilebilir.

Su kaynakları yönetiminin güçlendirilmesinde itici güç olarak eğitimin öneminin vurgulandığı Breziya’daki PEAMSS eylem planı, gücünü Brezilya Anayasası’ndan almaktadır. Brezilya Anayasası’na göre; sağlıklı bir yaşam için tüm vatandaşlar ekolojik açıdan dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bugün ve gelecek nesiller için hükümetin ve toplumun çevresel değerleri koruma ve muhafaza etme görevi bulunmaktadır. Buna göre evrenselleştirilmesi gereken güvenli ve temiz içme suyu hakkı ve sanitasyona erişim, ancak demokratik ve katılımcı su kaynakları yönetimi ile mümkün olabilecektir. Ancak nüfus artışı, hızlı kentleşme, yanlış gıda ve enerji güvenliği politikaları, ticaretin küreselleşmesi, değişen beslenme ve artan tüketim gibi makroekonomik süreçlerle ilişkili olarak Brezilya’daki su kaynaklarının durumu pek de iç açıcı görünmemektedir. Ayrıca Brezilya’nın su kaynaklarının ulusal dağılımı son derece eşitsiz olup, su kaynaklarının %70’i, ülke nüfusunun yalnızca %7’sini oluşturan Kuzey Bölgesi’nde bulunurken, %6’sı Güneybatı Bölgesi’nde ve %3,3’ü Kuzeydoğu Bölgesi’nde bulunmaktadır. Yani nüfusun %93’ü ülke su kaynaklarının yalnızca %30’una ulaşabilmektedir. Bu suyun %40 ila 60’ı ise kırık borular, sızıntılar ve eski teknolojiler ile israf edilerek yerleşim yerlerine ulaştırılmaktadır. Aslında Brezilya’daki bu çevresel bozulmanın ve su kıtlığının mevcut durumu, ülke topraklarındaki toplumsal aktörler ile su kaynakları arasındaki çok yönlü ve sorunlu ilişkiden kaynaklanmaktadır. Oysa çevre yönetim süreçleri katılımcı bir yaklaşım gerektirmektedir. Su, sadece kar amacıyla alınıp satılabilen stratejik bir tüketim aracı, bir meta olarak değil; herkesin ulaşabileceği bir doğal kaynak olarak ele alınmalı ve bunun için su kaynakları yönetimine halkın etkin katılımının sağlanması gerekmektedir. Burada, yerleşmeyi teşvik etmek ve siyasi ya da idari boyutta karar alma süreçlerine halk katılımını artırmak ve politikaların tutarlı olmasını sağlamak büyük önem taşımaktadır. Brezilya

hükümeti bunu gerçekleştirmek amacıyla ulusal ve eyalet su planları oluşturarak, Su Havzası Komiteleri kurarak bir dizi düzenleyici araç geliştirmiştir. Bununla birlikte Ulusal Su Kaynakları Konseyi'nin 2009 tarihli kararıyla Ulusal Su Kaynakları Yönetimi kapsamında entegre su kaynakları yönetimine ilişkin eğitim, kapasite geliştirme, sosyal seferberlik ve bilgilerin yayılmasıyla ilgili ilkeler, temeller ve yönergeler belirlenmiştir. Böylece suyun hükümet, kullanıcılar ve yerel halk tarafından ortak yönetimi konusunda yeni bir süreç başlamıştır. Hükümet, bu sürecin ancak etkili halk katılımı, sivil toplumun güçlendirilmesi ve vatandaşların su ve sanitasyonun önemi konusunda harekete geçirilmesiyle mümkün olabileceğini hesaba katarak, çevre eğitimi bu süreci teşvik etmek için güçlü bir mekanizma olarak öne çıkarmıştır. Çevre eğitimi bu noktada, sürdürülebilirliği teşvik ederek, doğal kaynakların israf edilmeden kullanılması konusunda halkı bilinçlendirerek sosyal seferberlikte bir itici güç olarak belirmiştir. Çevre eğitimi ile, halkın aktif vatandaşlar olarak haklarını özgürce talep edebilen, bilgili ve eleştirel düşünebilen, gözlemleyebilen, sorumluluk alabilen, görevlerini yerine getirme becerisine sahip, sivil toplum bilinci ile hareket edebilen bireyler olarak su kaynakları yönetimine katılımının sağlanması hedeflenmiştir (Piccoli vd., 2016: 797-798).

Çevre eğitimi faaliyetleri kapsamında öncelikle su kaynaklarının korunması ile ilgili konularda halka çalıştaylar verebilecek her seviyede yerel eğitim kurumlarından konunun uzmanı öğretmen ve akademisyenler belirlenmiştir. Çevre eğitiminde su temini ile ilgili uygulamalı eğitimlere destek verebilecek inşaatçı ve tesisatçılardan da yardım alınmış, su kalitesinin sağlanmasına ilişkin uygulamalı faaliyetler düzenlemiştir. Sanitasyon, su depolarının temizliği, gıda ürünlerinin yıkanması ve dezenfekte edilmesi teknikleri çalıştaylarda uygulamalı olarak gösterilmiştir. Su kalitesinin izlenmesi konusunda halkı bilinçlendirecek araştırmacılar da çevre eğitimi faaliyetlerine katılmıştır. PEAMSS, çevre eğitimi

ile su kaynaklarının korunmasına ilişkin çok önemli bir adım olarak nitelendirilebilir (Piccoli vd., 2016: 805).

5. SONUÇ

Su kaynaklarının korunması sadece günümüz için değil gelecek nesiller için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü su canlıların yaşamlarını sürdürebilmelerinde vazgeçilmez yere sahip olan çok önemli bir faktördür. Bugün yok olan su kaynaklarının yerine yenisi ne yazık ki getirilememektedir. Kuruyan göller, dereler, sulak alanlar aslında yaşamın ölmesi ile aynı anlama gelmektedir. Ancak bilinçsizce yapılan faaliyetler neticesinde su kaynakları sadece azalarak zarar görmemekte aynı zamanda kirlenmektedir. Evsel atıkların ayrıştırılmadan çöplere atılması, gereksiz su israfı, vahşi sulama yöntemiyle sulanan tarım arazileri, su kaynaklarına atılan plastik, pet şişe, metal gibi atıklar, kalitesiz yakıtlar, tarım ilaçları, yapay gübreler hem su kaynaklarının azalmasına hem de kirliliğine yol açan insan kaynaklı etkenler arasında yer almaktadır.

Vazgeçilemeyecek bir değer ve öneme sahip olan suyun korunması, her şeyden önce insanların bilinçlendirilmesini gerektirmektedir. Alınacak sıkı tedbirler ve önleyici çevre politikaları bir an önce hayata geçirilerek su kaynaklarının korunması sağlanmalıdır. Çevre politikaları kapsamında yasal önlemler artırılmalı, ceza ve hukuki denetimler daha caydırıcı bir hale getirilmelidir. Bu tür önlemler tek başına elbette etkili olsalar da yasal önlemlerle birlikte halkın çevre bilincini artıracak ve bu doğrultuda su kaynaklarının korunmasını hedefleyen çalışmaların daha etkili olacağı söylenebilir. Brezilya'da uygulanan PEAMSS örneğinde görüldüğü üzere, çevre eğitimi halkın bilincini artırılmasında önemli bir araç olarak ele alınabilir. Brezilya'da adeta bir seferberlik niteliğinde uygulanan çevre eğitimi vasıtasıyla herkesin kendi haklarını koruma noktasında eleştirel farkındalığı teşvik edilmiş, yurttaş katılımı desteklenmiştir. Bu noktada çevre eğitimi sadece su kaynaklarına yönelik teorik bilgilerle sınırlı kalmayarak,

halkın yasal anlamda da bilinçlendirilmesini ve uygulamalı eğitimlerle desteklenmesini sağlamıştır. Köylü köyünde su kaynaklarına nasıl sahip çıkabileceğini ve daha bilinçli nasıl tarım yapabileceğini; kentli suyu israf etmeden nasıl kullanabileceğini bu eğitimler vasıtasıyla öğrenmiş; imza yetkisi olan yerel yöneticiler su kaynaklarının korunmasının gelecek nesiller açısından önemini içselleştirmiştir. Bir araç olarak çevre eğitimini uygulayarak başarıya ulaşmış bir program PEAMSS, diğer ülkeler için de tavsiye edilebilir.

Çevre eğitiminin ülkenin çevre politikaları çerçevesinde ele alınarak hem örgün hem de yaygın eğitim kapsamında toplumun tüm katmanlarında uygulanması, içerik ve yapısının bu doğrultuda değiştirilmesi çevre adına daha yararlı sonuçlar alınmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca milli eğitim sistemi içinde, özellikle ilköğretimden başlayarak, eğitimin her kademesinde çevre eğitiminin zorunlu bir ders niteliğinde okutulması da çevre bilinci yüksek nesillerin yetiştirilmesi adına yararlı adımlar atılmasını destekleyecektir. Çevre eğitiminin okullarda sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmayıp, uygulamalı ve öğrencilerin doğayı deneyimlemelerine fırsat vererek yürütülmesi, doğayı tanıyan, seven, doğa ile bütünleşen, kısacası doğa ile uyumlu bireylerin yetişmesine olanak sağlayacaktır. Böyle bir çevre eğitimi çocukluk çağında verilebilirse, gelecekte sadece su kaynaklarının değil, çevreye ilişkin tüm değerlerin önemi toplumca daha iyi kavranabilecektir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Algan, N. (2008). İklim Etiği. Mülkiye Dergisi, 32 (259): 191-204.

Alkan, A., Serdar, S. & Fidan, D. (2008). Kirlilik ve Karadeniz. Yunus Araştırma Bülteni, 8 (1): 6-7.

Ardoin, N. M., Bowers, A. W. & Gaillard, E. (2020). Environmental education outcomes for conservation: A systematic review. Biological Conservation, 108224, pp. 1-13.

Balcı, A. (2021). Bölgesel su siyaseti: Tuna Nehri Havzası ve Gabčíkovo – Nagymaros Baraj Projesi davası. Akademik Açı, 1 (2): 45-66.

Bayram, A. (2023). Manisa'daki Marmara Gölü'nden geriye tabelalar ve hurdaya dönmüş tekneler kaldı. 1 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/manisadaki-marmara-golunden-geriye-tabelalar-ve-hurdaya-donmus-tekneler-kaldi/3005683#> veritabanından alınmıştır.

Bhardwaj, K., Shah, D., Aadhar, S. & Mishra, V. (2020). Propagation of meteorological to hydrological droughts in India. Journal of Geophysical Research: Atmospheres, 125 (22): 1-22.

- Demircan, M. & Yiğitbaşıoğlu, H. (2014). Yağışın parmak izi ve Paleoklimatoloji’de kullanımı. TÜCAUM - Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VIII. Coğrafya Sempozyumu, 23-24 Ekim, Ankara.
- Deniz Öztürk, Y. & Ünlü, R. (2022). Türkiye’de yapılan kuraklık analiz çalışmaları üzerine bir derleme. Afet ve Risk Dergisi, 5 (2): 669-680.
- Doğrul G. & Alkan M. (2022). İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisinin çok zamanlı uydu görüntüleri ile incelenmesi. Politeknik Dergisi, 25(3): 1349-1358.
- Edsand, H. E. & Broich, T. (2020). The impact of environmental education on environmental and renewable energy technology awareness: Empirical evidence from Colombia. International Journal of Science and Mathematics Education, 18: 611-634.
- El Kharraz, J., El-Sadek, A., Ghaffour, N. & Mino, E. (2012). Water scarcity and drought in WANA countries. Procedia Engineering , 33, 14–29.
- Garcés-Pastor, S., Fletcher, W. J., & Ryan, P. A. (2023). Ecological impacts of the industrial revolution in a lowland raised peat bog near Manchester, NW England. Ecology and Evolution, 13, 1-22.
- Gasparotti, C. (2017). The main factors of water pollution in Danube River basin. EuroEconomica, 1 (33): 75-88.

Hergan, I., Žerovnik, A. & Susman, K. (2023). The benefits of outdoor education for children aged 5-12 years from the parents' perspective, INTED2023 Proceedings, pp. 5624-5629.

Ismail, A. H. & Robescu, D. (2019). Application of multivariate statistical techniques in water quality assessment of Danube River, Romania. Environmental Engineering and Management Journal, 18 (3): 719-726.

Jannah, M., Halim, L., Meerah, M.S.T. & Fairuz, M. (2013). Impact of environmental education kit on students' environmental literacy. Asian Social Science, 9 (12): 1-12.

Partigöç, N.S. & Soğancı, S. (2019). Küresel iklim değişikliğinin kaçınılmaz sonucu: Kuraklık. Dirençlilik Dergisi, 3 (2): 287-299.

Kassirer, S. (2022). "Israel is drying, again": Constructing resilience discourses intelevised water conservation campaigns. Environmental Communication, 16 (6): 739-756.

Kayan, A. (2018). Çevre sorunlarına eğitimle farkındalık oluşturma. Farkındalık Dergisi, 3 (3): 481-496.

Maden, T. E. (2015). Tuna Nehri ve Peipsi Gölü örneği çerçevesinde Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve sınırışan sular. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(1), 105-140.

Menga, F. & Goodman, M. K. (2022), The High Priests of Global Development: Capitalism, Religion and the Political Economy of Sacrifice in a Celebrity-led Water Charity. Development and Change, 53 (4): 705-735.

- Miloradov, M. (1990). Water resources of the Danube River Basin; sources of pollution and control and protection measures. *Water Science and Technology*, 22 (5): 1-12.
- Piccoli, A. S., Kligerman, D. C., Cohen, S. C. & Assumpção, R. F. (2016). Environmental Education as a social mobilization strategy to face water scarcity. *Assumpção Ciência & Saúde Coletiva*, 21(3):797-808.
- Qian, L., Chen, L. & Xu, Y. (2022). Drought risk and water resources assessment in the Beijing-Tianjin-Hebei region, China. *Science of the Total Environment*, 25 Eylül 2023 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048969722020083> veritabanından alınmıştır.
- Şahin, Ü., Tunç, T. & Örs, S. (2011). Yeraltı Suyu Kirliliği Açısından Atık Su Kullanımı. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4 (1): 33-39.
- Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1): 83-92.
- Takić, Lj., Mladenović-Ranisavljević, I., Vasović, D. & Đorđević LJ. (2017). The Assessment of the Danube River Water Pollution in Serbia. *Water, Air & Soil Pollution : An International Journal of Environmental Pollution*, 228 (10): 1-9.
- Turan, S. E. (2018). Türkiye'nin iklim değişikliğine bağlı kuraklık durumu. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1): 63-69.

Uluocak, N. (1974). Kuraklık ve kurak bölgelerin özellikleri. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 24 (2): 135-156.

Ünal, S. & Dımışkı, E. (1999). UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye'de ortaöğretim çevre eğitimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16 (17): 142-154.

Washington, H., Piccolo, J., Gomez-Baggethun, E., Kopnina, H. & Alberro, H. (2021). The Trouble with Anthropocentric Hubris, with Examples from Conservation. Conservation , 1, 285–298.

Xue, Y. & Bakshi Bhavik R. (2022). Metrics for a nature-positive world: A multiscale approach for absolute environmental sustainability assessment. Science of The Total Environment, 846, 157373.

Yalçın, A. Z. (2009). Küresel çevre politikalarının küresel kamusal mallar perspektifinden değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21): 288-309.

Yalçın Çelik, A., Çoban, Ö. K., Koçak, E. & Akkuş, H. (2023). Çevre eğitimi dersinin üniversite öğrencilerinin çevre etik görüşlerindeki değişime etkisi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43(2), 1283-1313.

Yalçınkaya, E., Talas, M. & Karataş, A. (2014). A Study on the Environmental Attitudes of Candidate Teachers. Mediterranean Journal of Humanities, 4 (1): 275-284.

Zekovic, S. (2007). Environmental problems of copper complex in Bor Area. *Environmental Engineering and Management Journal*, 6 (4): 281-284.

Zrnić, S., Oraić, D., Čaleta, M., Mihaljević, Z., Zanella, D. & Bilandžić, N. (2013). Biomonitoring of heavy metals in fish from the Danube River. *Environmental Monitoring and Assessment*, 185: 1189-1198.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, environmental problems have reached to global dimensions. Environmental problems that threaten the future of all humanity affect almost every aspect of life. Unfortunately, humanity remains helpless in the face of the negative effects of environmental problems. Health problems in particular, decreasing water resources and food stocks, disappearing biodiversity and pollution threaten our future. Problems related to water resources are increasing all over the world due to the impact of climate change. The destruction of the natural environment for the sake of urbanization and its pollution with human-made waste causes environmental problems to grow even further. However, it should not be forgotten that important environmental problems such as drought, climate change, water scarcity and pollution affect not only humans but also other life forms. All living things that need a clean and healthy environment to live are condemned to extinction because their natural environment is taken away from them. Human beings are an important factor in the emergence of this negative situation.

Method

In this study, firstly, water pollution was emphasized with the example of the Danube River, then the issue of decreasing water resources due to the climate crisis was discussed, and the importance of environmental education activities as a precaution against decreasing and polluted water resources was emphasized with the example of Brazil.

Findings (Results)

Saying that there is no human impact on environmental problems growing to global dimensions is not even remotely close to reality. Because it is obvious that

there is human influence in the process of destruction of the natural environment, unplanned and rapid urbanization, misuse of agricultural lands, air, water and soil pollution. The ever-increasing population combined with human influence also puts serious pressure on natural resources. It is especially possible to consider the Industrial Revolution as a beginning, a milestone of all these processes. It can be said that the process of destruction of natural resources within the framework of the production and consumption chain started with the Industrial Revolution. Although technological developments, international conventions and agreements, legal regulations, and strict and deterrent prohibitions to be made as a precaution against anthropogenic factors, which are the main cause of all these negativities, are of course effective, however the most important thing is to change human behaviour.

Conclusion and Discussion

Even if penalties are imposed, their repetition is possible. It can be said that changing human behaviour is possible with education. In this study, firstly, after mentioning the problem of water pollution and human effects on it with the example of the Danube River, the issue of drought is discussed within the framework of various examples and finally, environmental education activities within the scope of measures that can be taken in the context of protecting water resources against the danger of pollution and drought are emphasized with the example of Brazil. The aim of this study is to detail the role and importance of environmental education in protecting water resources and to contribute to the studies and literature on this subject. Protecting water resources is of great importance not only for today but also for the future generations. Because water is a very important factor that is indispensable for living things to survive. It is unthinkable that life can be sustained without water. Despite this, unfortunately, today the vanishing water resources cannot be replaced with new ones, and irreparable damages occur in nature as a result of human activities in this regard. Drying lakes, streams and wetlands actually mean the death of life. However, as a result of unconscious activities, water resources not only decrease and get damaged, but also get polluted. Throwing household wastes into garbage without being sorted, unnecessary water waste, agricultural lands irrigated with wild irrigation methods, wastes such as plastic, pet bottles and metal thrown into water resources, poor quality fuels, medical wastes, pesticides and artificial fertilizers cause both decrease and pollution of water resources. Toxic chemicals released from factories into river waters without being purified cause the rivers, which are home to many living things, to lose their function and become harmful to the environment. In the study, this negative situation was emphasized with the example of the Danube River. As it is known, the Danube River carries the wastes of many countries it passes through to the Black Sea, its final dumping point. The pollution of the Black Sea

is increasing and this threatens hundreds of thousands of people living on the shores of the Black Sea. However, living in a healthy environment is a human right for all people. Unconscious behaviours play a major role and impact in putting water resources in a position that threatens the future of humanity. Protecting water, which has an indispensable value and importance, requires, above all, raising people's awareness. Strict measures and preventive environmental policies should be implemented as soon as possible to ensure the protection of water resources. Within the scope of environmental policies, legal measures should be increased and legal inspections should be made more deterrent. Although such measures are of course effective on their own, studies that will increase public environmental awareness together with legal measures will be more effective for protecting water resources.

 <p>Sosyolojik Düşün 2002, cilt 1, sayı 1</p>	SOSYOLOJİK DÜŞÜN ISSN: e-ISSN: 2587-2699
	<p>Yıl : 8 Cilt: 8 Sayı : 3 Kasım 2023</p> <p>Yayın Geliş Tarihi: 24.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 29.11.2023</p> <p>DOI Numarası: https://doi.org/10.37991/sosdus.1365573</p> <p>Makale Türü: Derleme Makale/ Review Article</p> <p>Atıf/Citation: Gülcan, E. (2023). Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenliğin Sağlanması Ahi Teşkilatının Rolü. <i>Sosyolojik Düşün</i>, 8 (3), 447-469.</p>

OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDA AHI TEŞKİLATININ ROLÜ

Erhan GÜLCAN*

Öz

Ahilik, Türk örf ve adetlerinden ve İslam dininin öğretilerinden etkilenecek bir mesleğin kurallarını belirleyen ve bu kurallara göre ekonomik işlevişi yerine getiren örgütlenmelerdir. Ahi teşkilatları toplumun gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri kendi içerisinde çırak, kalfa ve usta biçiminde belirli bir hiyerarşiye göre üretmişlerdir. 13. yüzyıldan itibaren fütüvvet anlayışı çerçevesinde Anadolu'nun Türkleşmesinde etkin bir rol oynayan Ahi teşkilatları Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Anadolu'da ekonomik, sosyal ve siyasal işlevleri olan örgütler olarak varlığını güçlü biçimde göstermiştir. Ahi teşkilatları toplumun gereksinim duyduğu sosyal güvenlik işlevlerini de yerine getirmiştir. Bu sosyal korumayı hem mesleki düzeyde hem de toplumsal düzeyde sağlamıştır. Ayrıca bu teşkilatlar faaliyet gösterdikleri şehir ve kasabalarda, gereksinim içinde olan yoksullara yardım, yolcu ve evsizlere barınma, hasta ve yaşlılara bakım ve tedavi, kimsesiz gençlere yardım ve eğitim gibi uygulamalar gerçekleştirerek toplumsal düzeyde bir sosyal güvenlik sağlamıştır. Ahi teşkilatlarının sağladığı sosyal güvenlik uygulamaları günümüz Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nin de temelini oluşturan uygulamalar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahi Teşkilatı, Sosyal Güvenlik, Orta Sandıkları, Osmanlı Devleti.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, erhanglc@gmail.com, Mersin/Türkiye

THE ROLE OF AHI ORGANIZATION IN ENSURING SOCIAL SECURITY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

Akhism is an organization that determines the rules of a profession, influenced by Turkish customs and traditions and the teachings of the Islamic religion, and carries out economic functioning according to these rules. Ahi organizations produced the goods and services needed by the society according to a certain hierarchy in the form of apprentices, journeymen and masters. Ahi organizations, which have played an active role in the Turkification of Anatolia within the framework of the futuwwa concept since the 13th century, have strongly demonstrated their presence as organizations with economic, social and political functions in Anatolia during the Seljuk State and Ottoman Empire periods. Ahi organizations also fulfilled the social security functions needed by the society. They provided this social protection both at the professional and societal levels. In addition, these organizations have provided social security at a social level in the cities and towns where they operate, by providing assistance to the poor in need, sheltering travelers and the homeless, care and treatment for the sick and elderly, aid and education to orphaned youth. The social security practices provided by Ahi organizations have become the basis of today's Turkish Social Security System.

Keywords: *Ahi Organization, Social Security, Central Funds, Ottoman Empire.*

1. Giriş

13. yüzyıldan sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte mal ve hizmet gereksinimleri de artmış, bu gereksinimi karşılayacak esnaf ve meslek erbapları da artmıştır. Mesleklerin belirli bir düzen içerisinde ifa edilmesi için kurallar oluşmaya başlamış, her meslek kendi içinde örgütlenme yoluna giderek Ahi teşkilatları kurulmuştur. Bu teşkilatın ilk örneği; debbağlık mesleğinde Ahi piri Ahi Evran tarafından kurulmuş, zamanla tüm mesleklerde yaygınlaşarak tekel

oluşturulmuştur. Böylece, toplumun ve pazarın gereksinimlerini karşılayacak bir örgütlenme meydana gelmiştir.

Çalışmada öncelikle Ahi kavramının içeriği ile birlikte Ahi düşüncesinin dayandığı temeller açıklanmıştır. Ahi teşkilatlarının ortaya çıktığı coğrafya, tarihsel dönem ve koşulların önemi nedeniyle Ahi teşkilatlarının oluşumunu sağlayan arka plan açıklanmaya çalışılmıştır. Ahi teşkilatlarının bu zamansal ve mekânsal arka planının yanı sıra, Türk örf-adetleri, İslam öğretisi ve Anadolu irfanı gibi düşünce yapıları da açıklanmıştır. Bu anlamda, Ahi teşkilatlarındaki fütüvvet hareketinin; ekonomik, toplumsal ve siyasal işlevlerinin çerçevesini oluşturduğu belirtilmiştir.

Çalışmanın amacı; öncelikle Ahi teşkilatlarının işlevlerini ortaya koymaktır. Ahi teşkilatlarının ekonomik işlevlerinin yanı sıra, toplumsal ve siyasal işlevleri de bulunmaktadır. Çalışmada bunlar; piyasayı düzenlemek, meslek ahlakının ve üretimin sürekliliğini sağlamak, savaşlarda ordunun ihtiyaçlarını ve güvenliği sağlamak, toplumsal düzeni ve kaynaşmayı sağlamak olarak belirlenmiştir.

Çalışmada Ahi teşkilatlarının önemli işlevlerinden biri de sosyal güvenliği sağlamak olarak öne sürülmüştür. Ahi teşkilatlarının sosyal güvenlik işlevi ile modern sosyal güvenlik sistemleri arasında bağ kurmak amacıyla önce bu teşkilatların sağladıkları sosyal güvenlik uygulamaları anlatılmıştır. Ardından Ahi teşkilatlarının ve modern sosyal sigorta tekniğinin sosyal riskleri karşılamak için oluşturdukları finansman yapıları arasındaki bağ anlatılmaya çalışılmıştır.

2. AHİLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ahiliğin kavramsal çerçevesi iki açıdan incelenmektedir. İlk olarak Ahilik ve Ahi teşkilatlarının içeriği açıklanmaktadır. İkinci olarak Ahi teşkilatlarının ortaya çıkış ve gelişim sürecinin arka planı incelenmektedir.

2.1. İçerik

Ahi kelimesinin tanımına ilişkin iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, Ahi kelimesi Arapça “*erkek kardeşim*” anlamına gelmektedir. Bir diğer görüş ise, eski Türk eserlerinde yer alan Akı kelimesindeki “k” harfinin zamanla yumuşayarak “h” harfine dönüşmesidir. Bu görüşe göre de Ahi; cömert, eli açık anlamına gelmektedir. Her iki görüşün doğruluğu koşutluğunda Ahi iki farklı kültürün etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir kavram haline gelmiştir. Ahi kelimesinin anlamının yanı sıra, kurumsal değişim süreci de oldukça önem taşımaktadır (Kaçanoğlu, 2021: 152).

Ahilik, bir mesleğe bağlı ve bir arada yaşayan insanlar arasında ekonomik, sosyal ve kültürel düzeni sağlamak amacıyla kurulan bir teşkilattir. Anadolu’da 13. Yüzyıldan itibaren belirli kurallara bağlı olarak faaliyet gösteren esnaf ve sanatkarlar birliğini ifade etmektedir. Anadolu’da Ahi, evlenmemiş, zanaat sahibi gençlerden seçilmekte ve bu kişi önder olarak yönetimindeki birliği temsil etmektedir. Bu kişinin içinde bulunduğu harekete de “fütüvvet” denilmektedir (Arslan ve Şanlı, 2013:16; Kaçanoğlu, 2021: 152-153; Yücel vd., 2019:195-196).

Fütüvvet anlayışında üretici ve faydalı sanat sahibi kimselere Ahi denilmektedir. Türk örf ve adetlerine dayanan Ahilik, aynı zamanda İslamiyete dayalı mesleki birliktir. Bu anlamda her iki tarafın da bağdaştığı fütüvvet ahlak ve dayanışmasına dayalı bir esnaf teşkilatı olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Ahilik, Fatih dönemi öncesi esnaf birliklerinin yönetim işlerini gerçekleştirdiği bir teşkilat olmasının yanı sıra, siyasi bir güce de sahiptir. Ahiliğin ilkeleri, içeriği, ahlaki ve ticari çerçevesi fütüvvetname adı verilen kitaplarda yazılmıştır. Anadolu’da şehir ve kasabalarda örgütlenerek esnaf ve çeşitli meslek erbaplarının uyması gereken kuralları, gereksinimleri ve insan gücünü tesis etmiştir (Şen, 2002: 26; Yücel vd., 2019: 195).

Sanayi Devrimi öncesi için düzenlenmesinde ve organizasyonunda Avrupa ülkelerindeki duruma benzer olarak, Anadolu'da da esnaf örgütleri büyük bir rol oynamıştır. Başlangıçta ekonomik nedenlerle ortaya çıkan mesleki örgütler veya esnaf örgütleri Ahilik adında yaygınlaşmıştır (Özcan, 2006, 41). Ancak Batıda ortaya çıkan örgütlenmelerden farklı olarak Ahi teşkilatlarında din önemli bir yer edinmiş, en önemli şart olarak da Müslüman olmak aranmıştır. Bu nedenle Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslüman olması ile paralel olarak Ahilik teşkilatları da yaygınlaşmıştır. Ahi teşkilatları en başta debbağ olmak üzere toplumun gereksinim duyduğu diğer meslek dallarına göre teşkilatlanmıştır (Arslan ve Şanlı, 2013: 16; Kaçanoğlu, 2021: 152).

2.2. Ahi Teşkilatının Oluşumunda Arka Plan

Osmanlı Devleti'nde toplum iki yapıdan oluşmaktaydı. Bunlardan ilki yöneten sınıf yani askerler iken, ikincisi yönetilenlerdir. Yönetilenlere reaya adı verilmekteydi. Asker sınıfının dışındakiler yani reaya; şehirliler, kasabalılar ve köylüler olmak üzere yerleşik olanlar ile yerleşik olmayan göçer aşiretlerden oluşmaktaydı. Bunların ortak özelliği vergi vermeleriydi. Şehir ve kasabalarda tarım-dışı ekonomik faaliyetler olarak adlandırılan ticaret, zanaat ve çeşitli mesleki faaliyetleri yürüten kimseler esnaf olarak anılmaktaydı. Reaya içinde tarımsal faaliyet yapan köylüler ve konargöçerler oldukça fazla idi. Bu nedenle Osmanlı tebaasının çoğunluğu tarımla uğraşmaktaydı (Şen, 2002: 19. 20). Ancak, Anadolu'da özel mülkiyet kısmen geçerli olsa da toprak aslen hanedana aitti, Rumeli'de ise bu mülkiyetin istisnaları yoktu. Toprağı işletmede has, tımar, zeamet gibi uygulamalar babadan oğula geçmekte, ancak işletilmediği durumlarda devlet el değiştirtip tarım sistemin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktaydı. Osmanlı bir tarım toplumu olduğundan devletin topraktan aldığı vergiler, toplam vergilerin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Tarımın bu

şekilde yaygın olması, Osmanlı'da ticaretin de gelişmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur (Önsal, 2010: 25-26).

Ahi teşkilatlarında çeşitli meslek erbapları ve esnaflar örgütlenmiş, zamanla tüccarların da bu teşkilatlara katıldığı görülmüştür. Ahi teşkilatları kendi içinde belirlenen kuralların yanı sıra, devletin belirlediği kurallara göre de denetlenmiştir. Batıda lonca, doğuda ise fütüvvet örgütlerinden esinlenerek oluştuğu öne sürülmesine karşın, aslında Türk örf-adetleri ve İslam inancı ile bağdaşan bir düşünce ile Anadolu'da örgütlü bir yapı oluşturmuşlardır (Önsal, 2010: 25-26).

Ahi teşkilatları, Anadolu'da önemli bir irfan hareketi olarak kendini göstermiştir. Kırşehir'de kurulan ilk Ahi teşkilatları Anadolu'nun içinde bulunduğu zor ve kötü günlerde önemli ekonomik, sosyal ve siyasal görevler üstlenmiştir. Ayrıca, Şeyh Nasıruddin Ahi Evran önderliğindeki Ahi teşkilatları Anadolu'da Moğol akınlarına karşı önemli mücadeleler göstermiştir (Turan ve Gümüş, 2015: 599).

3. AHİLİK TEŞKİLATININ EKONOMİK, SOSYAL VE SİYASAL İŞLEVLERİ

3.1. Piyasayı Düzenlemek

Kapitalist ideoloji ve bu ideolojinin temeli olan rekabetçilik ve maksimum kara dayalı ekonomik işleyiş Ahilik ve Ahi kültürüyle taban tabana zıttır. Bireysel kazanç kapitalist sistemde önemli iken, Ahilikte toplumun çıkarı ve toplumsal fayda önemli olmaktadır. Ahilikte bireysel çatışmalar, serbest kazanç, belirli örgütten ya da kuraldan muaf olma söz konusu olmayıp aksine bir topluma ait olma ve toplumsal adalet, barış ve düzene bağlı olma düşüncesi hakim olmaktadır. Böylece, toplumdaki bireyler arasında çatışmalar, meslek uyumsuzluğu, kuralsızlık ve bir toplumu bozacak olumsuzluklar yer almamaktadır (Özdemir, 2021: 106).

Ahi teşkilatı bir mal ya da hizmet piyasasında fiyat, miktar ve kalite gibi temel koşulların tek belirleyicisi konumundadır. Bu nedenle Ahilik teşkilatı belirlediği koşullara bağlı olarak her Ahinin üretimini mesleki ölçütlere bağlı olarak denetlemekte, denetleme sonucunun olumsuz olması durumunda ilgili kimsenin meslekle bağlı kesilmektedir. Ayrıca, Ahilik teşkilatına ve ahlakına bağlı olarak üretim yapan zanaatkar için ürünün önemi ekonomik değerinin ötesindedir. Ürünün kalitesi, fiyatı ve miktarı serbest piyasa temelinde değil, Ahilik nizamı içinde belirlenmektedir. Üretilen ürünlerin kaliteli olma zorunluluğu temelde iki nedene dayandırılmaktadır. İlki; ürün, üreten kişinin mesleki ahlakını yansıttığından, doğrudan kişiyi bağlamaktadır. İkincisi; Ahi teşkilatının kendi kural ve denetim mekanizmaları olduğundan belirli bir standartta üretilmelidir. Aksi durumda meslekten ihraca kadar yaptırımlar olabilmektedir (Gün, 2019: 216, 218; Mamuti, 2013: 241). Ayrıca, ahiler ekonomik faaliyette buldukları mesleklerde tekel durumundadır (Arslan ve Şanlı, 2013: 26).

Ahi teşkilatlarında piyasayı düzenlemek ve sermaye birikimini sağlayabilmek için Orta Sandıkları kurulmuştur. Teşkilat üyesi olan her bir Ahinin kazancı, sadece kendisine ait değildi. Orta Sandıklarında biriken para Ahi teşkilatının sermayesi sayılmaktaydı. Bu sermaye, hammadde ve üretim araçları alma, tezgah kurma gibi giderlerin karşılanmasında kullanılmakta, böylece yeni ekonomik faaliyete katılacak üyeler desteklenmekteydi (Turan ve Gümüş, 2015: 600).

3.2. Meslek Ahlakını ve Üretimin Sürekliliğini Sağlamak

Ahi teşkilatı tekke ve zaviyelerden oluştuğundan mesleğe girecekler aynı zamanda Ahi müridi olarak kabul edilmektedir. Mesleğe çırak olarak başlarlar, geleneksel olarak Ahi tıraşı olurlar, şalvar giyerler ve kuşak bağlarlardı. Ahilik ile bağdaşmayacak küfür, kavga, yalan söyleme, hileli mal satma gibi olaylara karışanlar Ahi olamazdı ve mesleğe girmeden tövbe ettirilirdi (Şişman, 2013: 42). Ahi Fütüvvetnamelerinin bazılarında esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin

yanında, toplum tarafından önde olan ya da bulunduğu yerde önemli görevlerde bulunan kadı, vaiz gibi kişilerin de Ahi teşkilatlarının üyesi oldukları görülmekteydi (Arslan ve Şanlı, 2013: 20).

Ahilik teşkilatında yer alan kalfa ve çıraklara işyerinde mesleki talim ve terbiye verilmekte iken, iş dışında kalan zamanda ise Ahi konuk evlerinde ahlaki eğitim verilmektedir. Böylece, meslekte bulunanların dayanışma ve bağlılık içerisinde olmasına dayalı olarak çağdaşı olan Bizans sanatkarlarıyla rekabet edebilmeleri sağlanmıştır. Ahilikte her mesleğin farklı ilkeleri olmakla birlikte dini kurallara ve Türk örf-adetlerine göre yeknesak bir meslek-içi eğitim kuralları da olmaktadır. Ayrıca, Ahilik teşkilatları gençlerin eğitiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin olarak çağımıza da ışık tutmaktadır. Gençlerin her şeyden önce bir iş ve meslek edinmesi düsturu, günümüz mesleki eğitim sistemlerinin belirlenmesine bir örnektir (Mamuti, 2013: 240; Arslan ve Şanlı, 2013: 20).

Ahi teşkilatının bünyesinde yer almak için birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bunlar (Arslan ve Şanlı, 2013: 20; Yücel vd., 2019: 198, 199):

- i. Her Ahinin emeğini değerlendireceği bir sanatı olmalıdır.
- ii. Herkes her mesleğe Ahi olarak giremez, o mesleğin gerektirdiği yeteneklere sahip olmalıdır.
- iii. Ahi dürüst olmalı, hileli işlerde bulunmamalı ve doğru olmalı, emeğiyle hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalıdır.
- iv. Ahilikte her işin piri vardır. Ahiden bu pire, ustalarına ve üstatlara içten bağlı olması beklenmektedir.
- v. Ahi kazancından geçimi için gerekli parayı ayırmalı, kalanını ise gerekli görülen yerlerde değerlendirmelidir.

Ahiler, faaliyette buldukları şehir ya da kasabada yer alan Ahi babasının yetkilendirmesi ile izin ve yeterlilik belgeleri ile mesleklerini icra ederler. Ahi teşkilatlanmasında yer alan her bir mesleğin işleyişine ilişkin kurallar, sonradan Osmanlı Devleti'nde kanunnamelere de kaynaklık etmiştir (Arslan ve Şanlı, 2013: 22).

3.3. Savaşlarda Ordunun İhtiyaçlarını ve Güvenliği Sağlamak

Ahi teşkilatları hem Selçuklu hem de Osmanlı Devleti'nde ordu sefere çıktığında çeşitli askeri görevler almaktaydı. Ahiler seferlerde kasap, arpacı, ekmekçi, nalbant, bakkal, semerci, berber, aşçı gibi görevlerde bulunmaktaydı. Aynı zamanda Ahi teşkilatları kendi içinde "ordu akçesi" denilen bir fon oluşturarak ordunun gereksinimlerini bu fondan karşılamaktaydı (Arslan ve Şanlı, 2013: 22).

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan itibaren fütuhata başarmak için Ahiler askeri faaliyetlere destek vererek ordunun gereksinim duyduğu yardımları ve lojistik desteği sağlamayı ve dini düşünceleri yaymayı kendilerine görev addetmişlerdi. Bu yerleşim yerlerinde kendi örgütlenmelerini dergah ve zaviyeler aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir. Ancak, Osmanlı Beyliği bir devlet haline geldiğinde özellikle II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde Ahi teşkilatları daha kurumsal bir nitelik kazanmış, dini yayma görevi biraz işlevsizleştirilerek mesleki teşkilatlanma olarak devam etmiştir (Şişman, 2013: 42).

Bu anlamda, Ahi teşkilatları Osmanlı Devleti'ne geçiş döneminde Anadolu'da idari boşluğun tamamlanmasında etkin rol oynamışlardır. Özellikle faaliyette buldukları şehir ve kasabalarda yerel yönetim işlevi görmüş, kamu güvenliğini sağlamışlardır. Anadolu'da otorite boşluğu nedeniyle ortaya çıkan Düzmece Mustafa gibi isyanları bastırmışlardır. Böylece Ahi teşkilatları ekonomik ve sosyal yaşamın yanı sıra, kamu güvenliğini üstlenerek siyasi bir işlevi de yerine getirmişlerdir (Arslan ve Şanlı, 2013: 18, 22).

3.4. Toplumsal Düzeni ve Kaynaşmayı Sağlamak

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapı çeşitli kurumların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Devletleşme süreci geliştikçe çeşitli vakıflar kurulmuş, toprağı işleme sistemi olarak tımar sistemi geliştirilmiş ve Ahilik teşkilatı güçlenmiştir. Böylece devletin hizmet sağlama ağı gelişmiştir. Bu anlamda Ahilik, devletin yapılanmasında önemli bir kurum olmuştur. Ahilik teşkilatı kendi çıkarı yerine toplumun çıkarını korumuş, toplumsal düzeni ve kaynaşmayı kendine görev edinmiştir. Rekabet, kar elde etme hırsı yerine azla yetinen bir insan modeli oluşmuştur. Batıda beliren "homo economicus" insan kalıbı yerine, Ahilikte toplumsal düzen için kendini feda eden insan kalıbı önem kazanmıştır. Ahi teşkilatları kendi kendine yardım mekanizmasını oluşturmalarının yanı sıra, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için piyasada üretim ve tüketim döngüsünün adaletli biçimde oluşmasını sağlamıştır (Kaleli, 2022: 123).

Ahi teşkilatları içinde ustalık, kalfalık, çıraklık gibi mesleki unvanların kazanılması, dikey uzmanlaşmanın nasıl olacağı, bu unvanlarda kalma süresi ve çalışma koşulları çeşitli kurallara bağlanmıştır. Üretimin nasıl yapılacağı, ne üretileceği, kimin hangi miktarda üreteceği, malın kalitesi, hammaddenin nasıl temin edileceği, hangi pazarda kimlerin bu malları satabileceği vb. gibi pek çok konu belirli kurallara bağlanmıştır. Böylece günümüzün önemli sorunlarından üretim ve bölüşüm olgusu, o dönem için bir sorun olmaktan çıkarak toplumsal düzen bozulmadan devam etmiştir (Şişman, 2013: 43).

Ayrıca, Ahilik teşkilatının tekke ve zaviyelerinde kadınlara yönelik toplumsal uygulamalar da görülmektedir. Bu örneklerden biri de Ahi Evran'ın eşi olan Fatma Bacı tarafından kurulan "*Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları)*" teşkilatıdır. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik eğitim ve yetiştirmelerin sağlanması, geleneksel el sanatlarının (halıcılık, dokuma, örgü ve nakış işleri, çadircılık, boyacılık vb.) kadınlara ve kızlara öğretilmesi sağlanarak üretimde yer alanın

toplumda da var olacağı inancı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kimsesiz genç kızlar himaye edilerek onların topluma katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu kızlar gelinlik çağlarında evlendirilmiş ve kimsesiz yaşlı kadınlara bakım gibi sosyal faaliyetlere dahil edilmiştir. Böylece Ahi teşkilatı ile birlikte Anadolu kadınının kendine olan güveni ve toplumsal yaşamda yer alması oldukça önem kazanmıştır (Turan ve Gümüş, 2015: 601).

Bacıyan-ı Rum teşkilatı Ahi teşkilatının kadın kolları gibi çalışmış, Anadolu'nun Türkleşmesinde Ahi teşkilatı gibi etkin roller üstlenmiştir. Çağdaş toplumlarda kadınların yeri tartışılırken Türk örf ve adetlerinde kadınların toplumun bir parçası olduğu bu teşkilatlanmada açıkça görülmektedir. Bu durum ile birlikte Anadolu toplumundaki Türk aile yapısı tüm çağdaşlara ve sonraki çağlara örnek oluşturmuştur (Turan ve Gümüş, 2015: 601).

4. SOSYO-EKONOMİK İŞLEV OLARAK SOSYAL GÜVENLİĞİ SAĞLAMA

Sosyal güvenlik gereksinimi insanlık tarihiyle eşzamanlıdır. Bireyin karşılaştığı geçici ya da sürekli risklerin önlenmesi veya ortadan kaldırılması gerekmektedir (Bulut, 2011: 58; Ayhan, 2012: 43). Bu bağlamda, sosyal risklerin bireyin içinde bulunduğu zaman ve mekan boyutuna göre geleneksel ya da modern kurumlar tarafından karşılanması gerekmektedir. Karşılanmayan riskler bireyin başta kendisi olmak üzere ailesine, bulunduğu topluma ve içerisinde yer aldığı siyasi yapıya zarar vermektedir.

Geleneksel sosyal güvenlik sistemlerinin oluşmasına neden olan temel gerekçe; sosyo-ekonomik risklere karşı bireyin kendi imkanlarıyla sağlayamadığı koruma ve güvencelerin toplumca sağlanmasıdır (Işık-Erol, 2014: 41-42). Modern toplum ve modern sosyal güvenlik sistemi oluşmadan önce bu sosyal güvenlik gereksinimini geleneksel kurumlar ve yapılar karşılamaya çalışmıştır. Bu

yapıların gelişmesi zamanla risklerin tanımlanması daha doğrusu karşılaşılan risklerin ayrışmasına dayanmaktadır (T.C. Başbakanlık, 2005: 30).

Sosyal güvenlik toplumda yaşanan yoksulluk ve gelirin dağıtımında adaletsizlikleri önlemeyi ve telafi etmeyi sağlayan sistemlerdir. Böylece, toplumsal huzur sağlanmış olacaktır. Geçmişte olduğu gibi bugün de bütün ülkeler toplumsal gereksinimlerini sosyal güvenlik sistemleri ile sağlamaktadır (T.C. Başbakanlık, 2005: 29).

4.1. Ahilikte Sosyal Koruma

Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenlik üç kurumsal yapı ile sağlanmaktadır. Bunlar aile, vakıflar ve mesleki teşkilatlardır. Osmanlı Devleti'nde, Batıda olduğu gibi sosyal güvenlik karşılıklı yardımlaşma anlayışı ile başlamış, bu üç yapı sayesinde toplumun sosyal güvenlik gereksinimi karşılanmıştır (Şen, 2002: 22).

Osmanlı Devleti'nde geleneksel koruma teknikleri bireysel tasarruflara ve başkalarının katılımını gerektiren toplu koruma yöntemlerinden oluşmaktadır. Toplu koruma yöntemlerinden en yaygını ise aile yardımlaşmasıdır (Fırat, 2016: 317, 318; Koç, 2006: 91; Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 11-12).

Toplumda aileler hastalık, malullük, yaşlılık ve yoksulluk gibi sosyal risklerle karşılaşan kişiler ile bakıma ve yardıma muhtaç olanları korumaktaydı. Bu korumanın kapsamı ailenin büyüklüğü ile orantılı idi. Ayrıca, aile yardımlaşmasının dışında komşuluk anlayışı çerçevesinde de muhtaç kimselere yardımlar yapılmaktaydı (Bayri, 2013: 19; Altan, 2008: 65).

Osmanlı Devleti'nde oluşan sosyal güvenliğin ikinci yapısı; genelde devlet tarafından oluşturulmuş ve çok yaygın olarak kullanılan vakıflardır. Her amaca yönelik çeşitli vakıflar kurulmuştur. Sosyal güvenlik açısından değerlendirildiğinde, Avarız (Kaza) Vakıfları muhtaç ve korunması gerekli olan

kesimlere sosyal yardım yapmakta ve bu dönemde önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir (Şişman, 2013: 42).

Osmanlı Devleti'nin kurumsal ve hukuksal yapılanmasının gelişimine göre geleneksel sosyal güvenlik yapılanması da gelişim göstermiştir. İslam dininin toplum içinde yoksulları koruma ve gözetme borcu, muhtaçlara yardım ve işi olmayana iş sağlanması devlete addedilen görevler arasında yer almıştır. Devlete addedilen bu görevleri yerine getirme konusunda vakıflar etkin olarak kullanılmıştır (Şen, 2002: 20).

Osmanlı Devleti'nde, Türk örf ve adetlerinin bir gereği olarak toplumdaki muhtaçlara yardım edilmesi ve kırılğan kümelerle sosyal korumanın sağlanması, aynı zamanda mesleki örgütlenme içinde ekonomik zorluklarla karşılaşan Ahilere de yardım ve destek sağlamıştır. Başlangıçta dini öğretinin gereği olarak sağlanan yardımlar, zamanla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Şen'e (2002: 20) göre Ahi teşkilatlarının yaptığı bu yardımlar; içeriden ve dışarıdan olarak iki yönlüdür. İçeri yönlü yapılan yardımlar mesleki örgütlenme ve dayanışma adına yapılmışken dışarı yönlü yardımlar Ahi vakıfları aracılığı ile topluma yapılmıştır.

Ahiliğin önemli yapılarından biri zaviyelerdir. Zaviyeler, eğitim faaliyetinin yanı sıra yoksullara, yolculara ve kimsesizlere aynı yardım ve konaklama sağlayan yerlerdir. Zaviyelerde sürekli olarak aş kaynamakta, ihtiyacı olan kimseler bu yapılardan iaşelerini almaktadır. Ahi teşkilatlarının bu yapıları göz önüne alındığında günümüzdeki sosyal yardım sağlayan sivil toplum örgütleri gibi işlevlerinin de olduğu görülmektedir. Toplumun yapı taşı aile müessesinin devamı adına evlenme çağına gelmiş genç kızların evlenmesi için Çeyiz Vakfı'ndan yardımlar sağlanmıştır. Çeyiz yardımı kurumsal olarak günümüz Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde hala yer almaktadır. Ayrıca, günümüzde yerel yönetimlerin görevi olan karla mücadele anlamında buzlu yollara kül dökülmesini sağlayan Kül Vakfı ve evsiz kalanlar için tahsis edilmiş evler Harik-

Zegedan Vakfı tarafından sağlanmıştır (Turan ve Gümüş, 2015: 601). Böylece, Ahi teşkilatlanması günümüz sosyal politika anlayışı bağlamında sosyal gelişmenin sağlanması ve hizmetlerin sosyalleştirilmesi ile temel işlevlerini yerine getirmiştir (Gün, 2019: 216, 218).

Ahi teşkilatının sosyal güvenlik açısından başlıca amacı, karşılıklı yardımlaşma ile dayanışmanın sağlanması ve yaygınlaştırılmasıdır. Ahi teşkilatının yoksullara, yolculara ve yabancılara sofraya kurması, açları doyurması, her kimin gereksinimi varsa karşılaması temel şiarı olmuştur. Teşkilat bünyesinde yardım yapmayı ve fütüvvet anlayışını yaygınlaştırmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Ahilerin yaptığı yardımlar bir taraftan da dinin emretmesi doğrultusunda sevap kazanmaya da dayanmaktadır. (Şen, 2002: 26-27).

Ahilik, günümüz modern sosyal güvenlik sistemlerini kapsam olarak karşılamaya da geçmiş tarihimizde geleneksel yöntemlerle risklere karşı güvence sağlayan mesleki teşkilatlanma olmasının yanı sıra, temelde sosyal yardım ve sosyal hizmet yoluyla yani günümüzün primsiz sosyal güvenlik sisteminin özelliklerini de taşımaktadır.

4.2. Ahilikte Sosyal Güvenliğin Finansmanı

Sosyal güvenlik sistemleri sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve sosyal sigortalara dayalı olarak oluşmaktadır (T.C. Başbakanlık, 2005, s. 29). Türkiye’de sosyal sigorta tekniği ile sosyal güvenliğin sağlanması, Avrupa’da ortaya çıkan sosyal güvenlik modellerine dayanmaktadır. Ancak benzer tekniğin Ahilik teşkilatlarında görece geçerli olduğu, üyelerin sandıklara kaynak aktardığı ve bu kaynağın çeşitli risklerin finansmanında kullanıldığı bilinmektedir. Benzer sigorta özelliği yine Avrupa ülkelerinde bulunan mesleki teşkilatlarda da görülmüştür (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 17, 23, 85; Şen, 2002: 30-31).

Ahi teşkilatı doğum, ölüm, evlenme, hastalık ve işsizlik gibi risklerde üyelerine ve üyelerinin ailelerine aynı ve nakdi sosyal yardımda bulunmak üzere Orta Sandıkları kurarak sosyal güvenlik gereksinimlerini karşılamıştır. Böylece, Ahiler hastalık, kaza, yaşlanma ve ölüm gibi risklerle karşılaştıklarında faizsiz para alabilecekleri Orta Sandıklarından kendilerine gelir transferi sağlamıştır (Yaşar, 2012: 3; Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 85).

Orta Sandıkları aracılığı ile Ahi teşkilatları yaşlılık, malullük gibi durumlarda ekonomik etkinliğini kaybeden üyelerinin insana yaraşır bir yaşam sürmesini sağlayarak, sosyal güvenliğin temel amacını yerine getirmiştir. Ahi maluliyet nedeniyle çalışmadığında, doğal afetlerde işini yürütemediğinde, hammadde ve geçim sıkıntısı çektiğinde, öldüğünde bakmakla yükümlü olduklarına bu sandıklar aynı ve nakdi yardım yaparak mali destek sağlamıştır. Böylece, Ahi teşkilatlarında sosyal güvenliğin "*bireyi koruma ilkesi*" yerine getirilmiştir (Özdemir, 2021: 105; Turan ve Gümüş, 2015: 602).

Ahi teşkilatının etkin olduğu şehir ve kasabalarda sandıklar her meslek kolu için ayrı ayrı kurulmuştur. Orta Sandığı, "*esnaf şeyhinin yönetiminde, kethüda ve yiğitbaşı gözetim ve denetimi altında faaliyetlerini*" sürdürmüştür. Ahilik teşkilatları, Orta Sandıklarından ek gelir sağlama ve teşkilatın ekonomik büyümesini sağlama gibi ticari kaygılar taşımamaktadır. Böylece, bu sandıklar sosyal yardımlaşmayı ve sosyal güvenliği sağlama aracı olarak kullanılmıştır (Özdemir, 2021: 99). Aynı zamanda bu sandıklar sosyal güvenlik için finansman sağlamanın yanı sıra üyelerini faizden ve tefecilerden de korumuştur (Işık-Erol, 2017: 63-65).

Ahi teşkilatlarında Orta Sandıkların önemli bir kısmını oluşturan Teavün Sandığı, meslek içi yardımlaşmayı sağlayan ve toplumda gereksinim duyulan risklere karşı kaynak aktaran bir fon haline gelmiştir (Işık-Erol, 2017: 63-65). Şehirlerde aşevlerine finansman kaynağı da sağlayan Teavün Sandıklarının gelirleri

dönemsel olarak usta ve kalfalar tarafından ödenen primler ve çıraklıktan kalfalığa geçişte alınan harçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Sandıkların finansmanına devletin dahil olmadığı, yapılan yardım ve hizmetlerin özerk bir yapıya sahip Ahi teşkilatı ile gerçekleşmesi, bu teşkilatın kurumsal yapısının gücünü göstermektedir (Gün, 2019: 219-220).

Anadolu'da Ahi teşkilatlarının kurduğu Orta Sandıkları ile Anadolu'nun sosyo-kültürel yapısı arasında yakın bir ilişki vardır. Orta Sandıkları, Türk esnafın kurdukları "Esnaf vakfı", "Esnaf sandığı", "Avarız sandığı" ve "Esnaf kesesi" adındaki yardım sandıklarına benzemektedir. Bütün bu sandıklar karşılıklı yardımlaşmayı sağlayarak sosyal güvenlik işlevini yerine getirmiştir. Aynı zamanda Anadolu'da Türk ve Müslümanların kurduğu Ahi teşkilatının yardımlaşma sistemi İslam anlayışını yansıtmıştır. Böylece dini öğretiler ile Ahilik öğretileri paralellik taşımaktadır (Özdemir, 2021: 101-102).

Orta Sandıklarında toplanan para çeşitli giderler için kalem kalem ayrılmıştır. Örneğin yoksul ve yolcuların aşevleri ve barınması için ayrı bir bütçe, esnafın hammadde gereksinimi için ayrı bir bütçe, cenaze ve defin için de ayrı bir bütçe ayrılmıştır. Ayrıca savaş döneminde modern sosyal güvenlik sistemlerinde olağan dışı durumlarda ayrılan yedek akçeler gibi "iane vergileri" (İâne-i cihâdiye) sandıklardan karşılanmaktadır. Ayrıca, toplumun yararlandığı cami, tekke, okul gibi çeşitli yapıların giderleri de Orta Sandıklarından karşılanmaktadır (Özdemir, 2021: 103).

Sosyal risklere karşı sandıklarda toplanan para ile sosyal güvenlik teknikleri için örnek oluşturan Ahi teşkilatları, Avrupa'daki sosyal sigorta tekniği ile oluşturulan uygulamalarda olduğu gibi karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma sağlamaktadır (Yaşar, 2012: 3). Orta Sandıklarında bir kaza sonucu işgöremez olanlara sosyal yardımlar yapılması malulen emekliliği; yaşlılık nedeniyle çalışamaz durumda yapılan sosyal yardımlar emekliliği; pazar koşulları nedeniyle iş yapamayana

gelir desteği işsizlik ödemelerini çağrıştırmaktadır. Böylece, Ahilik teşkilatlarının sağladığı sosyal güvenlik modeli, modern Türk Sosyal Güvenlik Sistemimizin; Orta Sandıkları da modern fon yöntemlerinin öncülü olmuştur (Özdemir, 2021: 105).

5. SONUÇ

13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da mesleki örgütlenme biçiminde oluşan Ahi teşkilatları, başlangıçta debbağlık mesleği etrafında birleşmiş, zamanla toplumun gereksinim duyduğu tüm mesleklere yönelik örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Ahi teşkilatları Anadolu'da şehir ve kasabalarda örgütlenmiş, buldukları yerlerde ekonomik, sosyal ve siyasal işlevleri yerine getiren örgütler haline gelmişlerdir. Bu örgütler kendi kuralları ve işleyişleri çerçevesinde mesleki yapılanmalarını gerçekleştirmiştir. Her Ahi teşkilatı mesleğe giriş, mesleğin icrası ve meslekten çıkış kurallarını belirlemiştir. Gençler yeteneklerine göre belirli bir meslekte ilk aşama olan çıraklıktan başlayarak dikey hiyerarşik örgütlenmede kalfalık ve ustalık aşamalarına gelebilmektedir. Ahi teşkilatlarında tüm meslekler ve unvanlar, yetenek ve yeterliliğe göre belirlenmiş ve belgelendirilmiştir.

Ahi teşkilatlarının önemi, sağladığı işlevlerle ilgilidir. Ortaya çıktığı ve geliştiği dönem ve coğrafya düşünüldüğünde, Ahi teşkilatlarının zor koşulların bir sonucu olarak oluştuğu çalışmada tespit edilmiştir. Anadolu'da Ahi teşkilatlarının güçlü olduğu ya da diğer bir deyişle etkinliğinin arttığı dönemde siyasi otorite boşluğunun arttığı, Ahi teşkilatlarının gücünün azaldığı dönemlerde ise siyasi otoritenin güçlü ve baskın olduğu görülmüştür. Ahi teşkilatlarının Fatih Sultan Mehmet dönemi sonrasında etkinliklerinin giderek azaldığı görülmüştür. Ahi teşkilatlarının etkinliklerinin zaman zaman artmasına veya azalmasına rağmen çok önemli işlevleri yerine getirmiştir. Ahi teşkilatlarının ekonomik işlevleri ve piyasa anlayışı, günümüz kapitalist piyasa mantığının tam zıttıdır. Ahi

teşkilatlarında toplumsal fayda önemli iken, günümüz kapitalist piyasa anlayışında bireyin çıkarı önemlidir.

Çalışmada Ahi teşkilatlarının, sosyal güvenlik sağlayan mesleki örgütlenmeler olduğu belirtilmiş ve sağladığı sosyal korumanın ise günümüz modern tekniklerinden sosyal sigortaya benzediği tespit edilmiştir. Bu benzerlik iki noktada belirlenmiştir. Bunlardan ilki, Ahi teşkilatlarının sosyal sigorta yöntemine benzer yapı ile sağladığı sosyal güvenlik, mesleki hiyerarşiye dayanmaktadır. Ahi teşkilatının üyesi ve sosyal sigorta sistemlerindeki sigortalı, herhangi bir sosyal riskle karşılaştığında bulunduğu mesleki hiyerarşiye göre korunmaktadır. İkinci benzer nokta ise, Ahi teşkilatları ile sosyal sigorta, finansman yönünden benzemektedir. Ahi teşkilatları Orta Sandıkları ile sosyal güvenliğin finansmanını sağlamaktadır. Orta sandıklarında ve sosyal sigortada katkı sağlaması gerekenler, elde ettiği gelire göre pay vermektedir. Bu benzerliklerin yanı sıra, Ahi teşkilatlarının Orta Sandıklarında toplanan paralar, sadece meslek içinde gereksinim ve sosyal risklerin karşılanmasında değil, toplumun sosyal güvenlik gereksinimleri için de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, Ahi teşkilatlarında yüzyıllardır uygulanan sosyal güvenlik uygulamalarının Türk Sosyal Güvenlik Sistemimizin uygulamalarına örnek oluşturduğu tespit edilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarın, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Arslan, R. ve Şanlı, D. (2013). "Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı". Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4 (7): 15-30.

Ayhan, A. (2012). "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri". Sosyal Güvenlik Dergisi, 1 (1): 41-55.

Bayri, O. (2013). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Kurum ve Kapsam Olarak Gelişimi ve Sosyal Güvenlik Adaleti". Sosyal Güvenlik Dergisi, 3 (2): 18-66.

Bulut, M. (2011). "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye'de Durum". Yardım ve Dayanışma Dergisi, 2 (3): 57-64.

Fırat, M. S. (2016). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi ve Sosyal Güvenlik Açıkları". TBB Dergisi, (127): 317-338,

Gün, S. (2019). "Ahilik ve Sosyal Politik Anlamı Üzerine". Yönetim ve Çalışma Dergisi, 3(2): 216-222.

Işık-Erol, S. (2014). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı". KAMU-İŞ, 13 (3): 37-70.

Kaçanoğlu, M. (2021). "Kapitalizm ve Ahilik Tartışmalarında İslam İktisadının Yeri". Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, 5: 150-170.

- Kaleli, H. (2022). "Osmanlı Toplumunda Sosyal Güvenlik ve Ahi Sandığı". *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)*, 4(9): 119-128.
- Koç, M. (2006). "Sosyal Güvenlik ve Beveridge Raporu". *Mali Çözüm*, (76): 90-100.
- Mamuti, A. (2013). "An Essay on Economic Values of Akhism". *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 6 (1): 238-246.
- Önsal, N. (2010). *Endüstri İlişkileri Notları*. Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayını.
- Özdemir, R. (2021). "Bir Finansman Kurumu Olarak Orta Sandıklar". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (Aralık): 93-115.
- Şen, M. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi teşkilatları, Loncalar ve Vakıflar". *Çimento İşveren Dergisi*, 16 (6): 18-40, <https://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale33.pdf>, (06.07.2018).
- Şişman, Y. (2013). *Çalışma İlişkilerinin Türkiye'deki ve Dünya'daki Tarihsel Gelişimi, Çalışma İlişkileri*. Ed.: Deniz Kağnıcıoğlu, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2550, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1520, Eskişehir.
- T.C. Başbakanlık. (2005). *Sosyal Güvenlik Reformu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 9, Ankara: Başbakanlık Ysyınları.
- Tuncay, A. C. ve Ekmekçi, Ö. (2017). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. 19. Baskı. İstanbul: Beta yayınları.

Turan, A. ve Gümüş, K. S. (2015). "Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı ve Bu Bağlamda Türk Devletlerine Öneriler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41): 597-612.

Yaşar, G. (2012). *Sosyal Güvenlik Sistemi*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum: Açıköğretim Yayınları.

Yücel, Y.K. vd. (2019). "Kapitalist Sisteme Karşı Çözüm Durağı: Ahilik Teşkilatı". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (12): 194-203.

EXTENDED ABSTRACT

Regarding the meaning of the word Ahi, references are made to the words Akı (generous) in Turkish and Ahi (brother) in Arabic. Rather than what Ahi means, the meaning it has gained over time has become more important. Ahi was used for people who had the understanding of futuwwa depending on a profession. Ahilik, on the other hand, are professional organizations operating in Anatolia based on both the Islamic religion and Turkish customs and traditions. The first of the Ahi organizations is Sheikh Nasıruddin Ahi Evran, who is considered the master of the tanning profession and the master of the Ahi people. Ahi Evran ensured that each professional group was organized within itself and in solidarity, thus enabling Ahi organizations to compete with contemporary Byzantine tradesmen. In this way, Ahi organizations carried out their economic activities while also fulfilling their social and political functions. Ahi organizations have played active roles in the Turkization and Islamization of Anatolia since the 13th century, in maintaining social order in political authority gaps that occurred from time to time, and in the formation of Anatolian wisdom.

Ahi organizations are, first of all, professional organizations and each profession has a separate Ahi organization. Ahi organization provides a business organization that produces the goods and services needed in the cities or towns where they are located, prioritizing the interests of the society. It determines criteria such as the quantity, price and quality of the products required for the market. In addition, the Ahi organization determines who will carry out this production with what competence and where it will be produced. Ahi organizations, which do not leave the market alone by intervening in the

economic field within the Ahi order, create capital with the Central Funds they establish, and this capital is used for needs such as new machines, tools and raw materials for production.

Ahi organizations are organized primarily based on professional hierarchy. This hierarchy continues in the form of journeyman and master. In Ahi organizations, in-service training is provided from master to apprentice. Although this education varies in terms of the functioning of each profession, it is a holistic education with general moral rules, Turkish customs and traditions and the rules brought by Islam. In the Ahi order, every young person in the society is expected to have a profession, to be a useful individual for society, and to have mutual solidarity, trust and respect.

Ahi organizations played important social roles in both the Seljuk and Ottoman Empires. Unlike their examples in the West, Ahi organizations have stayed away from practices such as greed for profit, increasing their earnings, and using capital for interest, and have adopted the principle of using their effectiveness for the society. Thus, it set an example that the individual should be in solidarity, cohesion and mutual aid with the society. The Bacıyan-ı Rum organization, founded by Fatma Bacı, the wife of Ahi Evran, the patriarch of the Ahi order, increased their contribution to society by providing the vocational training and development of women and girls. This women's organization taught young girls and women traditional handicrafts such as carpet making, weaving, tent making and dyeing, enabling them to participate in production and thus their active participation in economic and social life.

During the Seljuk and Ottoman periods, social security needs were met by three institutional structures. The first of these is family cooperation, which provides the social security that the individual will need in case of risks he will face. The level and scope of family cooperation varies depending on the size of the family and its position in society. The second institution that provides social security is foundations. Foundations, which are institutions that provide social aid and social services established by the state, have functions such as protecting the needy in society and providing them with subsistence, in-kind and cash aid. The third institution providing social security in this period was Ahi organizations. Ahi organizations provided social security in the form of inward and outward social aid. Internal social assistance is provided to members of the professional organization who face various social risks. Social security is provided when a member of the Ahi organization encounters the risk of an accident while performing his profession, becomes disabled so that he cannot do his profession, becomes old, cannot earn an income due to illness, or his dependents are deprived of income due to death.

Ahi organizations have met the social security needs of the society in the cities or towns in the wide geographical area where they are located, with various practices. It provided in-kind aid to the hungry, foreigners and travelers by constantly boiling food in the lodges it owned. With the foundations it owns, it has provided accommodation to the homeless, aid to those who start a business, and social aid in kind and cash to the poor.

Ahi organizations provided the financing source of their social security from their Central Funds. Central Funds were created with a method similar to the social insurance technique, the fund was created with contributions/premiums collected from the participants and had an autonomous structure without any contribution from the state. The source of the Central Funds in Ahi organizations consists of various shares such as premiums received from journeymen and masters, rates taken from earnings and fees for the transition from apprenticeship to journeyman. Thus, the social security created by Ahi organizations has two important functions, in other words, two important pillars, like modern social security techniques. The first pillar is that social security systems are relatively effective in providing protection to the members of the organization and the needy segments against risks. The second pillar is to provide the financing source of protection against risks through Central Funds. Thus, Ahi organizations ensured the social security of their members by providing them with income in case of disability, unemployment, old age, illness, incapacity for work or accident. These and similar practices have set an example for our social security system.